M. TULLII CICERONIS

PRO SEX. ROSCIO AMERINO ORATIO

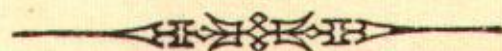
MET AANTEEKENINGEN EN INLEIDING VOORZIEN
overvloedige

DOOR

Dr. J. W. VAN ROOYEN.

LEERAAR AAN HET GYMNASIUM TE ZUTPHEN.

Onveranderde herdruk

N.V. BOEKHANDEL EN DRUKKERIJ
voorheen
E. J. BRILL
LEIDEN — 1930.

BOEKDRUKKERIJ voorheen E. J. BRILL. — LEIDEN.

INLEIDING.

M. Tullius Cicero werd den 3den Jan. van het jaar 106 v. C. op zijn vaderlijk landgoed in Arpinum geboren. Zijn vader behoorde tot den ordo equester, doch daar hij geen van de hoogere ambten had bekleed, werd zijn familie niet tot de z.g. nobiles, den ambtsadel, gerekend.

Toch besloot de vader zijn zoons een opvoeding te geven, die hen in staat zou stellen, naar de ambten in Rome mede te dingen en met dit doel verhuisde hij zelfs naar de hoofdstad.

Hier ontving de jeugdige Cicero onderwijs in alle vakken, die voor een toekomstig staatsman onontbeerlijk waren. Met name genoot hij onderricht in de rhetorica, de filosofie en de rechtswetenschap en wel van de meest bekende leermeesters. Zoo onderwees de augur Mucius Scaevola hem in de grondbeginselen van het recht.

Nadat de toekomstige redenaar zich aldus voldoende had uitgerust met die kennis, die hij meende noodig te hebben, kon hij er aan gaan denken, zijn intrede in het publieke leven te doen. Om in breeder kring bekend te worden, besloot hij het beroep van advocaat te kiezen en zoo zien wij hem in zijn 26ste jaar (81 v. C.) optreden in een causa privata, waarin hij P. Quinctius verdedigde.

Reeds in het volgend jaar (80 v. C.) trad hij in een causa publica op en verdedigde Sex. Roscius, die van vadermoord was aangeklaagd. Met deze verdediging had de tot nog toe vrij wel onbekende jongeman zulk een succes, dat zijn naam vanaf dien tijd voorgoed was gevestigd.

Het was een veel bewogen tijd, waarin onze rede werd uitgesproken. Na een glorierijken veldtocht was Sulla naar Italie teruggekeerd. Terstond na zijn vertrek uit Rome in het jaar 87 v. C.

was de politieke strijd weer op zijn allerhevigst ontbrand. Sulla had het lijdelijk moeten aanzien, dat voor het jaar 87 naast Cn. Octavius, een aanhanger van de nobilititas, L. Cornelius Cinna tot consul werd gekozen, een ijverig voorstander der democratische beginselen; Sulla echter had voor zijn vertrek beide consuls zijn wetten, die in reactionairen zin waren opgesteld, laten bezweren.

Na het vertrek van Sulla werd eerst Cinna door Octavius uit de stad verdreven, daarna had de eerstgenoemde zich weer met Marius, die intusschen uit Afrika was teruggekeerd, verbonden en vereenigd waren zij daarna tegen de hoofdstad opgetrokken en hadden deze ingenomen. Vijf dagen duurde het bloedvergieten in de veroverde stad. De consul Octavius moest zijn verzet tegen de democratie met den dood bekoopen en met hem vele aanhangers der nobilitas.

De grijze Marius zag zijn lievelingswensch, nog eenmaal het consulaat te bekleeden, vervuld; den 1sten Jan. 86 v. C. aanvaardde hij voor de zevende maal de consulaire waardigheid, nog in diezelfde maand echter stierf hij. Cinna wist tot het jaar 84 het consulaat te behouden, op het gerucht van Sulla's landing werd hij echter door muitende soldaten gedood.

De overwinnende veldheer was in het voorjaar van 83 v. C. in Brundusium geland; in datzelfde jaar versloeg hij een leger onder den consul Norbanus bij Capua, de andere consul Cornelius Scipio trad met zijn geheele leger tot hem over.

De consul van het volgend jaar (82 v. C.) C. Marius de jongere, werd door Sulla in Praeneste ingesloten, zijn collega Cn. Papirius Carbo vluchtte naar Etrurië. Rome werd door Sulla ingenomen, daarna vlood Carbo naar Afrika.

Intusschen had zich een vrij groot leger verzameld, om Praeneste te ontzetten. Toen dit niet gelukte, besloot men tegen Rome op te trekken. Hier ontstond bij de porta Collina een zeer verbitterde strijd, waarin Sulla, die naar Rome te hulp was gesneld, ten slotte de overwinning wist te behalen.

Thans was hij in Rome onbeperkt heerscher, daar ook de jongere Marius zichzelf gedood had, nadat Praeneste was gevallen. Op voorstel van den interrex L. Valerius Flaccus werd Sulla benoemd tot dictator legibus scribundis et reipublicae constituendae met onbeperkte volmacht, Van deze bevoegdheid maakte hij gebruik,

om de staatregeling geheel in het voordeel der nobiles te veranderen.

Om zijn tegenstanders geheel te vernietigen vaardigde hij de z. g. lex Cornelia de proscriptione uit. De namen van hen, die ter dood veroordeeld waren, werden op tafels, in het openbaar opgehangen, geschreven. Het was ten strengste verboden, aan iemand, wiens naam op deze lijsten voorkwam, hulp te verleenen; de goederen van den vogelvrijverklaarde werden verbeurd verklaard en publiek verkocht. Als eindtermijn voor de proscripties werd bepaald 1 Juni 81 v. C. Ook na dezen termijn echter vielen nog enkele slachtoffers. Onder dezen behoorde de vader van Sex. Roscius, den client van Cicero, over wien onze rede handelt.

Sex. Roscius uit Ameria was voor de quaestio inter sicarios, onder voorzitterschap van M. Fannius, wegens vadermoord (parricidium) aangeklaagd. Onder de vele maatregelen van Sulla behoorde n. l. ook deze, dat hij het aantal vaste rechtbanken (quaestiones perpetuae) had uitgebreid, o. a. met de quaestio inter sicarios.

De vader van Sex. Roscius, een rijk grondbezitter, was na een gastmaal te Rome bij de balneae Pallacinae 's avonds door sluipmoord gedood. Het eerste bericht van den moord werd naar Ameria gebracht door een zekeren Glaucia, doch vreemd genoeg, bracht deze de tijding niet aan den zoon, maar aan een verwant, T. Roscius Capito.

Deze knoopte, in verbinding met T. Roscius Magnus, een ander verwant, onderhandelingen aan met Chrysogonus, een zeer invloedrijk vrijgelatene en gunsteling van Sulla. De naam van den ouden Roscius werd op de proscriptielijst geplaatst, hoewel hij een ijverig aanhanger der nobiles was geweest, en de eindtermijn, voor de proscripties bepaald, reeds was verstreken; zijn landgoederen werden verbeurd verklaard en door Chrysogonus voor een spotprijs gekocht.

De jeudige Roscius werd door Magnus van zijn vaderlijke bezittingen verjaagd en de roovers deelden den buit. Roscius begaf zich daarop naar Rome en werd door vrienden van zijn vader opgenomen en geholpen. Hiermede nog niet tevreden, besloten de compagnons den jongen Roscius uit den weg te ruimen, om op deze wijze voor altijd van hun bezit verzekerd te zijn.

Zij klaagde hem daarom aan van vadermoord, en een zekere C.

Erucius trad als aanklager op. Wie zou thans den jongeman tegen zulk een invloedrijk man als Chrysogonus durven verdedigen? Stond het niet te vreezen, dat de toorn van den almachtigen Sulla hem zou treffen?

Deze taak nu nam Cicero, tot nog toe een onbekend advocaat, op zich, hij trotseerde alle gevaar en besloot den ongelukkige te helpen. Lukte het hem zijn cliënt vrij te pleiten, zoo moest hij weliswaar de wraak van Chrysogonus vreezen, maar tevens was zijn naam als verdediger gemaakt.

Op meesterlijke wijze legde hij voor de rechtbank het geheele verloop der zaak bloot; hij is er van overtuigd, dit bekent hij openlijk, dat de geheele zaak buiten Sulla is omgegaan, ja, dat men den dictator zelfs met opzet van de daad onkundig heeft gehouden; zoo werd b.v. het gezantschap, dat uit Ameria was gezonden om Sulla in te lichten, door Chrysogonus niet bij dezen toegelaten.

Cicero maakte met zijn rede zulk een indruk, dat zijn cliënt werd vrij gesproken; vanaf dezen dag was de toekomst van den redenaar verzekerd. »Itaque prima causa publica pro Sex. Roscio dicta tantum commendationis habuit, ut non ulla esset, quae non digna nostro patrocinio videretur," zegt hij zelf (Brut. 312).

Of zijn reis naar het Oosten in 79 v. C. met het houden van deze rede verband hield, staat niet geheel vast. Sommige schrijvers beweren, dat hij, om den toorn van Sulla te ontgaan, Rome heeft verlaten. Met dit bericht stemt niet het feit overeen, dat hij voor zijn vertrek nog eenige verdedigingsreden heeft gehouden, zooals ons wordt overgeleverd. Dat hij eerst in 77 in Rome is teruggekeerd, pleit m. i. in het geheel niet voor de opvatting, dat hij uit vrees voor Sulla is weggegaan, in dit geval toch had hij direct na Sulla's dood in 78 kunnen terugkeeren. Hoe het ook zij, wij kunnen niet anders dan bewondering koesteren voor den moed, waarmede Cicero als onbekend advocaat het complot, waaraan de gunsteling van Sulla medeplichtig was, heeft onthuld.

v. R.

Zutphen, Sept. '16.

M. TULLII CICERONIS

PRO SEX. ROSCIO AMERINO ORATIO.

I. Credo ego vos, iudices, mirari, quid sit, quod, cum tot summi oratores hominesque nobilissimi sedeant, ego potissimum surrexerim, qui neque aetate neque ingenio neque auctoritate sim cum his, qui sedeant, conparandus. Omnes hi, quos videtis adesse, in hac causa iniuriam novo scelere conflatam putant oportere defendi, defendere ipsi propter iniquitatem temporum non audent. Ita fit, ut adsint propterea, quod officium sequuntur, taceant autem idcirco, quia periculum vitant. Quid ergo? audacissimus ego ex omnibus? Minime. An tanto officiosior quam ceteri? Ne istius

Waarom juist Cic pleit.

Cap. 1—5. **Exordium, uitgaande van de iniquitas temporum.** Voor het exordium (προοίμιον) vgl. Invent. I. 20: qui bene exordiri causam volet, eum necesse est genus suae causae diligenter ante cognoscere. genera causarum quinque sunt: honestum, admirabile, humile, anceps, obscurum. Hier treffen wij het genus admirabile aan.

I. 1. *credo,* niet = ik geloof, maar te vertalen door: vermoedelijk, waarschijnlijk.

1. *quid sit quod* = waarom.

2. *sedeant,* nl. op de subsellia, waarop de advocaten en vrienden van den aangeklaagde plaats namen.

3. *aetate,* Cicero was toen eerst 27 jaar.

3. *ingenio* = dicendi facultate.

5. *adesse,* h. l. juridisch = gerechtelijken bijstand verleenen. door zijn aanwezigheid morele steun geven

5. *novo* = inaudito, *defendere,* h. l. in de beteekenis van afweren.

quidem laudis ita sum cupidus, ut aliis eam praereptam velim. Quae me igitur res praeter ceteros impulit, ut causam Sex. Rosci reciperem? Quia, si qui istorum dixisset, [quos videtis adesse,] in quibus summa auctoritas est atque amplitudo, si verbum de re publica fecisset, id quod in hac causa fieri necesse est, multo plura dixisse, quam dixisset, putaretur; ego autem si omnia, quae dicenda sunt, libere dixero, nequaquam tamen similiter oratio mea exire atque in volgus emanare poterit; deinde quod ceterorum neque dictum obscurum potest esse propter nobilitatem et amplitudinem neque temere dicto concedi propter aetatem et prudentiam; ego si quid liberius dixero, vel occultum esse, propterea quod nondum ad rem publicam accessi, vel ignosci adulescentiae poterit; tametsi non modo ignoscendi ratio, verum etiam cognoscendi consuetudo iam de civitate sublata est. Accedit illa quoque causa, quod a ceteris forsitan ita petitum sit, ut dicerent, ut utrumvis salvo officio facere se posse arbitrarentur; a me autem ii contenderunt, qui apud me et amicitia et beneficiis et dignitate plurimum possunt, quorum ego nec benivolentiam erga me ignorare nec auctoritatem aspernari nec voluntatem negle-
II gere debebam. His de causis ego huic causae patronus extiti

---

11. *praereptam velim*, bij volo en cupio wordt dikwijls inf. perf. pass. (zonder esse) gebruikt in plaats van inf. praes. pass.

13. *reciperem* = susciperem.

15. *amplitudo*, met het oog op de senatoren; de senaat is de ordo amplissimus.

15. *verbum fecisset*, een toespeling gemaakt had; in het woord verbum ligt de beteekenis van: slechts met een enkel woord.

16. *quam dixisset*, voeg voor dixisset in: (werkelijk). *si* = etiamsi.

18 *exire*, bekend worden.

21. *concedi* = ignosci.

23. *nondum... accessi*, Cicero bekleedde eerst in 75 de quaestuur, het eerste ambt; *accedere ad rem publicam*, de politieke loopbaan betreden.

24. *ratio ignoscendi* = het vergeven; *cognoscendi consuetudo* = het gerechtelijk onderzoeken.

27. *ita petitum sit, ut dicerent, ut*, het eerste ut hangt af van petitum sit, het tweede van ita; *ut dicerent* (sc. causam).

27. *utrumvis*, sc. vel dicere vel tacere.

salvo officio, zonder hun plicht te verzaken.

28. *contenderunt* = petiverunt.

31. *ignorare*, h.l. = over het hoofd zien.

II. 1. *his de causis* (oorzaken)... *causae* (proces), herhaling van hetzelfde woord in verschillende beteekenissen heet πλοκή = traductio.

non electus unus, qui maximo ingenio, sed relictus ex omnibus, qui minimo periculo possem dicere, neque uti satis firmo praesidio defensus Sex. Roscius, verum uti ne omnino desertus esset.

Forsitan quaeratis, qui iste terror sit et quae tanta formido, quae tot ac talis viros impediat, quo minus pro capite et fortunis alterius, quem ad modum consueverunt, causam velint dicere. Quod adhuc vos ignorare non mirum est, propterea quod consulto ab accusatoribus eius rei, quae conflavit hoc iudicium, mentio facta non est. Quae res ea est? Bona patris huiusce Sex. Rosci, quae sunt sexagiens, quae de viro clarissimo et fortissimo, L. Sulla, quem honoris causa nomino, duobus milibus nummum sese dicit emisse adulescens vel potentissimus hoc tempore nostrae civitatis, L. Cornelius Chrysogonus. Is a vobis, iudices, hoc postulat, ut, quoniam in alienam pecuniam tam plenam atque praeclaram nullo iure invaserit, quoniamque ei pecuniae vita Sex. Rosci obstare atque officere videatur, deleatis ex animo suo suspicionem omnem metumque tollatis; sese hoc incolumi non arbitratur huius innocentis patrimonium tam amplum et copiosum posse obtinere, damnato et eiecto

---

2. *unus* = praeter ceteros.

4. *uti ne* voor ne.

7. *pro capite et fortunis*, voor lijf en goed.

9. *causam dicere*, wordt gezegd van den advocaat (= pleiten) maar ook van den beschuldigde (= aangeklaagd zijn, zich verdedigen).

12. *sexagiens*, sc. centenum milium sestertium, 6 millioen sestertien.

14. *honoris causa* (het tegenovergestelde: contumeliae causa), wordt gebruikt bij de vermelding van hoogstaande personen, van wie men niet weet, of ze genoemd wenschen te worden.

14. *nummum* = sestertium.

17. *pecuniam* = universitatem rei familiaris-Schol.

18. *pecuniae*, h. l. genot van het vermogen; *obstare atque officere*, hinderend in den weg staan.

21. *hoc incolumi ... huius patrimonium*, men verwacht: huius incolumis; hoc incolumi is hier echter gebruikt als tegenstelling tegenover het volgende damnato en eiecto.

22. *damnato*, sc. hoc, hiervoor in te lasschen: maar.

22. *eiecto*, sommigen meenen, dat dit woord hier niet op zijn plaats is, daar de culleus de straf voor den parricida was; men moet waarschijnlijk de uitdrukking damnato et eiecto in haar geheel als een jurid. formule beschouwen, niet woordelijk op te vatten, Cicero wil alleen de damnatio tegenover de incolumitas stellen.

sperat se posse, quod adeptus est per scelus, id per luxuriam effundere atque consumere. Hunc sibi ex animo scrupulum, qui se dies noctesque stimulat ac pungit, ut evellatis, postulat, ut ad hanc suam praedam tam nefariam adiutores vos profiteamini.

Cic. spoort de iudices aan, hiertegen op te treden

Si vobis aequa et honesta postulatio videtur, iudices, ego contra brevem postulationem adfero et, quo modo mihi

III persuadeo, aliquanto aequiorem. Primum a Chrysogono peto, ut pecunia fortunisque nostris contentus sit, sanguinem et vitam ne petat; deinde a vobis, iudices, ut audacium sceleri resistatis, innocentium calamitatem levetis et in causa Sex. Rosci periculum, quod in omnes intenditur, propulsetis. Quodsi aut causa criminis aut facti suspicio aut quaelibet denique vel minima res reperietur, quam ob rem videantur illi non nihil tamen in deferendo nomine secuti, postremo si praeter eam praedam, quam dixi, quicquam aliud causae inveneritis, non recusamus, quin illorum libidini Sex. Rosci vita dedatur. Sin aliud agitur nihil, nisi ut iis ne quid desit, quibus satis nihil est, si hoc solum hoc tempore pugnatur, ut ad illam opimam praeclaramque praedam damnatio Sex. Rosci velut cumulus accedat, nonne cum multā indignā, tum vel hoc indignissimum est, vos idoneos habitos, per quorum sententias iusque iurandum id assequantur, quod antea ipsi scelere et ferro adsequi consue-

---

24. *effundere atque consumere,* doorbrengen en verbrassen.

25. *ut evellatis, postulat ut,* het eerste ut gebr. om het doel van postulat aan te duiden; de zin met het tweede ut bevat den inhoud van den eisch.

III. 1. *peto ... petat,* cf. 2. 1.

4. *resistatis levetis* et *propulsetis,* ὁμοιοτέλευτα (similiter cadens).

6. *criminis,* h. l. beschuldiging.

8. *non nihil tamen secuti; tamen* = saltem; *sequi,* jur. uitdrukking gebruikt voor een spoor, waardoor men zich laat leiden.

in deferendo nomine = in accusando. Bij een aanklacht voor de quaestiones perpetuae onderscheidt men de volgende handelingen: 1° *postulatio,* het verzoek om zijn aanklacht te mogen indienen; zijn er meer aanklagers, dan beslist een rechtbank, door den magistraat samengesteld, van wien de hoofdaanklacht zal uitgaan (*divinatio*); 2° *nominis delatio,* de gerechtelijke aanklacht; 3° *nominis receptio,* het op de rol brengen van de zaak door den praetor (nomen recipere).

8. *postremo,* kortom.

11. *ut iis ne,* ut ne = ne.

12. *si hoc pugnatur* = si id agitur.

15. *idoneos,* voor goed genoeg.

16. *sententias iusque iurandum,* ἓν διὰ δυοῖν, uitspraak onder eede. De rech-

verant? qui ex civitate in senatum propter dignitatem, ex senatu in hoc consilium delecti estis propter severitatem, ab his hoc postulare homines sicarios atque gladiatores, non modo ut supplicia vitent, quae a vobis pro maleficiis suis metuere atque horrere debent, verum etiam ut spoliis ex hoc iudicio ornati auctique discedant? [1]

IV His de rebus tantis tamque atrocibus neque satis me commode dicere neque satis graviter conqueri neque satis libere vociferari posse intellego. Nam commoditati ingenium, gravitati aetas, libertati tempora sunt impedimento. Huc accedit summus timor, quem mihi natura pudorque meus attribuit et vestra dignitas et vis adversariorum et Sex. Rosci pericula. Quapropter vos oro atque obsecro, iudices, ut attente bonaque cum venia verba mea audiatis. Fide sapientiaque vestra fretus plus oneris sustuli, quam ferre me posse intellego. Hoc onus si vos aliqua ex parte adlevabitis, feram, ut potero, studio et industria, iudices; sin a vobis, id quod non spero, deserar, tamen animo non deficiam et id, quod suscepi, quoad potero, perferam. Quod si

en roept her aan, met hem last te dragen, d dit met zich meebre

---

ters waren in decuriae ingedeeld, aan ieder van dezen werd een bepaalde quaestio aangewezen. Voor ieder proces werd door sortitio een college uitgekozen (consilium), voordat deze rechters hun functie aanvaardden, legden zij een eed af.

18. *in senatum,* Sulla vulde den senaat met 300 leden aan; *ex senatu ... delecti,* C. Gracchus had bepaald, dat de iudices alleen uit de equites zouden genomen worden; Sulla bepaalde, dat de senatores alleen iudices zouden zijn.

19. *propter severitatem,* moeilijk te verklaren; immers als men aan sortitio moet denken, hebben deze woorden geen zin; het zou kunnen zijn, dat de rechters in dit geval, evenals later in het proces van Clodius, extra ordinem door den praetor zijn gekozen.

20. *ab his hoc postulare homines,* de acc. cum. inf. hangt nog af van indignissimum est.

23. *ornati auctique,* cf. Verr. I, 56: urbem ... omnibus rebus auctam et ornatam; Verr. IV, 124: omnia ... augere atque ornare.

discedant, (zegevierend) te voorschijn komen.

IV. 3. *commoditati,* juiste voordracht.

5. *summus timor,* cf. Or. I, 121: equidem ... in me ipso saepissime experior ut exalbescam in principiis dicendi et tota mente atque artubus omnubus contremiscam.

5. *nàtura pudorque* = natuurlijke schroom.

8. *bona cum venia,* welwillend.

11. *ut potero* = quoad potero, zoo goed als ik kan.

12. *spero,* evenals ἐλπίζω is een vox media; h. l. = verwacht, vrees.

13. *et id,* et = ac. h. l. adversatief.

13. *perferam,* h. l. = tot het einde toe dragen.

1) in het voorafgaande gedeelte, door Cic. uitgesproken (cap. 1 t/m 3).

perferre non potero, opprimi me onere officii malo quam id, quod mihi cum fide semel impositum est, aut propter perfidiam abicere aut propter infirmitatem animi deponere.

Te quoque magno opere, M. Fanni, quaeso, ut, qualem te iam antea populo Romano praebuisti, cum huic eidem quaestioni iudex praeësses, talem te et nobis et rei publicae

V hoc tempore impertias. Quanta multitudo hominum convenerit ad hoc iudicium, vides; quae sit omnium mortalium expectatio, quae cupiditas, ut acria ac severa iudicia fiant, intellegis. Longo intervallo iudicium inter sicarios hoc primum committitur, cum interea caedes indignissimae maximaeque factae sunt; omnes hanc quaestionem te praetore manifestis maleficiis cotidianoque sanguine † dimissius sperant futuram.

Qua vociferatione in ceteris iudiciis accusatores uti consueverunt, ea nos hoc tempore utimur, qui causam dicimus. Petimus abs te, M. Fanni, a vobisque, iudices, ut quam acerrime maleficia vindicetis, ut quam fortissime hominibus audacissimis resistatis, ut hoc cogitetis, nisi in hac causa, qui vester animus sit, ostendetis, eo prorumpere hominum cupiditatem et scelus et audaciam, ut non modo clam, verum etiam hic in foro ante tribunal tuum, M. Fanni, ante pedes

---

15. ***cum fide***, vol vertrouwen.

17. *M. Fanni.* Fannius was voorzitter van de quaestio. Een quaesitor, een praetor, nam het voorzitterschap waar, waren er geen praetoren genoeg. dan trad vaak een aedilicius als voorzitter op onder den naam van iudex quaestionis.

20. *impertias* = praebeas.

V. 1. *quanta multitudo convenerit*, vert.: de menigte, die in grooten getale is.....

3. *iudicium .... committitur*, naar analogie van pugnam, spectaculum committere = wordt aanhangig gemaakt.

iudicium inter sicarios, inter sicarios, wordt verklaard ontstaan te zijn uit: ita deferre ut nomen alicuius inter sicarios deferatur; eigenlijk alleen proces wegens sluipmoord, in het algemeen = moordproces.

4. *indignissimae*, ergerlijk.

9. *causam dicimus*, c. 2, 9.

13. *qui vester animus sit* = uw gezindheid.

13. *eo prorumpere*, hiervoor in te lasschen: dat dan...

14. *scelus*, h. l. misdadige gezindheid.

15. *in foro*, op het forum onder den blooten hemel werd gerecht gehouden; de praetor zat op zijn sella curulis, geplaatst op een verhooging (tribunal); de rechters en de personen, die bij beide partijen behoorden, zaten op subsellia; het volk stond in een kring (corona) rondom.

vestros, iudices, inter ipsa subsellia caedes futurae sint. Etenim quid aliud hoc iudicio temptatur, nisi ut id fieri liceat? Accusant ii, qui in fortunas huius invaserunt, causam dicit is, cui praeter calamitatem nihil reliquerunt; accusant ii, quibus occidi patrem Sex. Rosci bono fuit, causam dicit is, cui non modo luctum mors patris attulit, verum etiam egestatem; accusant ii, qui hunc ipsum iugulare summe cupierunt, causam dicit is, qui etiam ad hoc ipsum iudicium cum praesidio venit, ne hic ibidem ante oculos vestros trucidetur; denique accusant ii, quos populus poscit, causam dicit is, qui unus relictus ex illorum nefaria caede restat. Atque ut facilius intellegere possitis, iudices, ea, quae facta sunt, indigniora esse, quam haec sunt, quae dicimus, ab initio res quem ad modum gesta sit, vobis exponemus, quo facilius et huius hominis innocentissimi miserias et illorum audaciam cognoscere possitis et rei publicae calamitatem.

NARRATIO

VI Sex. Roscius, pater huiusce, municeps Amerinus fuit, cum genere et nobilitate et pecunia non modo sui municipii, verum etiam eius vicinitatis facile primus, tum gratia

---

17. *etenim quid aliud*, Cic. besluit het proöemium met de z.g. proëkthesis, waarin hij den hulpeloozen toestand van zijn cliënt tegenover de aanmatigende houding van zijn hebzuchtige aanklagers stelt.

temptatur, tracht men te bewerken.

18. *invadere in*, eig. roovend op iets afgaan, h. l. = met geweld in bezit nemen.

20. *bono fuit*, voordeel heeft aangebracht.

22. *iugulare*, meestal gebr. voor het veroordeelen en terechtstellen van onschuldigen, vooral in den tijd van Sulla.

23. *summe*, zeer vurig.

24. *cum praesidio*, sc. advocatorum.

26. *poscit*, sc. ad poenam.

29. *res quem ad modum gesta sit* = de toedracht der zaak.

Caput 6—10. **Narratio.**

VI. 1. Cicero begint de narratio dikwijls met den nom. van de hoofdpersoon cf. pro Cluentio (cap. 5): A. Cluentius Habitus fuit, pater huiusce, iudices, homo non solum municipii Larinatis, ex quo erat, sed etiam regionis illius et vicinitatis virtute, existimatione, nobilitate facile princeps.

Amerinus, uit Ameria, een stad in Umbrië.

2. *genere et nobilitate*, Roscius behoorde tot den ridderstand.

2. *municipii*, municipia waren stadjes met Rom. burgerrecht met of zonder stemrecht en een eigen overheid (ordo decurionum).

3. *facile*, bij den superl. = ~~ongetwijfeld~~.

atque hospitiis florens hominum nobilissimorum. Nam cum Metellis, Serviliis, Scipionibus erat ei non modo hospitium, verum etiam domesticus usus et consuetudo, quas, ut aequum est, familias honestatis amplitudinisque gratia nomino. Itaque ex omnibus suis commodis hoc solum filio reliquit; nam patrimonium domestici praedones vi ereptum possident, fama et vita innocentis ab hospitibus amicisque paternis defenditur. Hic cum omni tempore nobilitatis fautor fuisset, tum hoc tumultu proximo, cum omnium nobilium dignitas et salus in discrimen veniret, praeter ceteros in ea vicinitate eam partem causamque opera, studio, auctoritate defendit. Etenim rectum putabat pro eorum honestate se pugnare, propter quos ipse honestissimus inter suos numerabatur. Posteaquam victoria constituta est ab armisque recessimus, cum proscriberentur homines atque ex omni regione caperentur ii, qui adversarii fuisse putabantur, erat ille Romae frequens atque in foro et in ore omnium cotidie versabatur, magis ut exultare victoria nobilitatis videretur quam timere, ne quid ex ea calamitatis sibi accideret.

Erant ei veteres inimicitiae cum duobus Rosciis Amerinis, quorum alterum sedere in accusatorum subselliis video, alterum tria huiusce praedia possidere audio; quas inimicitias si tam cavere potuisset, quam metuere solebat, viveret.

---

4. *florens*, zich verheugende in.

6. *domesticus usus et consuetudo*, gezellig huiselijk verkeer.

9. *domestici praedones*, roofzieke verwandten.

11. *nobilitatis*, nobilitas eig. ambtsadel.

12. *tumultu*, het woord tumultus wordt gebruikt voor: burgeroorlog (zooals tusschen Marius en Sulla), slavenoorlog, oorlog met de Galliërs, in het algemeen staat tumultus = oorlog in Italië tegenover bellum = oorlog buiten Italië.

16. *propter quos*, aan wie hij het te danken heeft dat..., *inter suos* voor domi suae.

17. *constituta*, beslist.

17. *recessimus ab armis*, de wapens neerleggen; hoewel Cicero zelf niet aan den strijd heeft deelgenomen gebr. hij toch de 1e pers. cf. c. 49. 6: tametsi inermis, iudices, sensi.

20. *frequens*, h. l. = assiduus; *in ore*, voor de oogen.

24. *in accusatorum subselliis*, hiermede wil Cicero reeds bij voorbaat aanduiden, dat de onpartijdigheid van T. Roscius Magnus, die als getuige à charge zal optreden, niet bijster groot is.

25. *audio*, niet gebr. om de geloofwaardigheid te verkleinen, maar alleen tegenover video gebezigd.

26. *viveret*, zou hij (nog) in leven zijn; vivere = vivum esse.

Neque enim, iudices, iniuria metuebat. Nam duo isti sunt T. Roscii (quorum alteri Capitoni cognomen est, iste, qui adest, Magnus vocatur) homines eius modi: alter plurimarum palmarum vetus ac nobilis gladiator habetur, hic autem nuper se ad eum lanistam contulit qui*que* ante hanc pugnam tiro esset, quod sciam, facile ipsum magistrum scelere audaciaque superavit. VII Nam cum hic Sex. Roscius esset Ameriae, T. autem iste Roscius Romae, cum hic filius assiduus in praediis esset cumque se voluntate patris rei familiari vitaeque rusticae dedisset, ipse autem frequens Romae esset, occiditur ad balneas Pallacinas rediens a cena Sex. Roscius. Spero ex hoc ipso non esse obscurum, ad quem suspicio maleficii pertineat; verum id, quod adhuc est suspiciosum, nisi perspicuum res ipsa fecerit, hunc adfinem culpae iudicatote.

Occiso Sex. Roscio primus Ameriam nuntiat Mallius Glaucia quidam, homo tenuis, libertinus, cliens et familiaris istius T. Rosci, et nuntiat domum non filii, sed T. Capitonis inimici; et cum post horam primam noctis occisus esset, primo diluculo nuntius hic Ameriam venit; decem horis nocturnis sex et quinquaginta milia passuum cisiis pervolavit, non modo ut exoptatum inimico nuntium primus

---

29. *plurimarum palmarum*, gen. qual. i. p. v. een ontbrekend adjectivum Gr. πολυστεφής, eig. die al zeer vele overwinningen heeft behaald; h. l. die al zeer veel moorden op zijn geweten heeft.

30. *vetus* = geroutineerd.

30. *gladiator* = sicarius.

32. *quod sciam* = quantum scio.

facile, cf. c. 6. 3.

VII. 3. *rei familiari*, h. l. beheer van het vermogen.

5. *balneas Pallacinas*, in de nabijheid van den Circus Flaminius.

7. *pertineat*, treft.

8. *adfinem*, medeplichtig aan, gewikkeld in.

9. *iudicatote*, gij moogt gerust oordeelen.

11. *tenuis*, van geringe afkomst.

12. *et nuntiat* = et quidem, idque, cf. Cat. I, 4: vivis et vivis non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam.

13. *post horam primam*, de Rom. telden de uren van den avond en den nacht vanaf 6 uur 's avonds.

14. *primo diluculo*, bij de eerste ochtendschemering; voor het aanbreken van den dag onderscheidden de Rom. nog de volgende tijdstippen: gallicinium, conticinium (wanneer de haan begint te kraaien en hij op heeft gehouden).

15. *cisiis*, een soort sjees.

adferret, sed etiam cruorem inimici quam recentissimum telumque paulo ante e corpore extractum ostenderet. Quadriduo, quo haec gesta sunt, res ad Chrysogonum in castra L. Sullae Volaterras defertur; magnitudo pecuniae demonstratur; bonitas praediorum (nam fundos decem et tres reliquit, qui Tiberim fere omnes tangunt), huius inopia et solitudo commemoratur; demonstrant, cum pater huiusce Sex. Roscius, homo tam splendidus et gratiosus, nullo negotio sit occisus, perfacile hunc hominem incautum et rusticum et Romae ignotum de medio tolli posse; ad eam rem operam suam pollicentur. Ne diutius teneam, iudices, societas

VIII coitur. Cum iam proscriptionis mentio nulla fieret, cum etiam qui antea metuerant redirent ac iam defunctos sese periculis arbitrarentur, *nomen refertur in tabulas Sex. Rosci*, hominis studiosissimi nobilitatis; manceps fit Chrysogonus; tria praedia vel nobilissima Capitoni propria traduntur, quae hodie possidet; in reliquas omnes fortunas iste T. Roscius nomine Chrysogoni, quem ad modum ipse dicit, impetum facit. Haec bona sexagiens HS emuntur duobus milibus nummum. Haec omnia, iudices, imprudente L. Sulla facta

---

17. *cruorem*, h. l. bloedsporen, bloeddruppels.

19. *quadriduo, quo haec gesta sunt*, op den vierden dag na deze gebeurtenis.

19. *in castra L. Sullae Volaterras*, daarentegen c. 37. 1: ad Volaterras in castra L. Sullae; Volaterrae, een plaats in Etrurie, was op de hand van de partij van Marius en werd eerst in 79 ingenomen.

21. *decem et tres*, i. p. v. tredecim gebr. met het oog op de drie praedia, die aan Capito ten deel vielen en de tien, welke T. Roscius zich toeëigende (c. 8. 6).

22. *Tiberim ... tangunt*, zijn dus zeer vruchtbaar.

inopia = Gr. *ἀπορία* = inopia consilii.

24. *splendidus*, als eques Romanus.

24. *nullo negotio*, met geringe moeite.

27. *ne diutius teneam* (sc. vos) cf. ne multis morer. Verr. IV. 104; non obtundam diutius ibid. 109.

societas coitur, juridische term; n.l. tusschen Chrysogonus en de beide T. Roscii.

VIII. 1. *cum iam ... mentio nulla fieret*, het einde van de proscripties was bepaald op 1 Juni 81.

3. *in tabulas*, sc. proscriptionis.

4. *manceps*. Festus: manceps dicitur, qui quid a populo emit conducitve, quia manu sublata significat se auctorem emptionis esse, h. l. = kooper.

5. *nobilissima*, h. l. voortreffelijkste; *propria*, in eigendom.

6. *hodie* = etiam nunc.

7. *nomine*, in opdracht van.

9. *imprudente* = insciente.

esse certo scio. Neque enim mirum, cum eodem tempore et ea, quae praeterita sunt, *sanet* et ea, quae videntur instare, praeparet, cum et pacis constituendae rationem et belli gerendi potestatem solus habeat, cum omnes in unum spectent, unus omnia gubernet, cum tot tantisque negotiis distentus sit, ut respirare libere non possit, si aliquid non animadvertat, cum praesertim tam multi occupationem eius observent tempusque aucupentur, ut, simul atque ille despexerit, aliquid huiusce modi moliantur. Huc accedit, quod, quamvis ille felix sit, sicut est, tamen [in] tanta felicitate nemo potest esse, in magna familia qui neminem neque servum neque libertum improbum habeat. Interea iste T. Roscius, vir optimus, procurator Chrysogoni, Ameriam venit, in praedia huius invadit, hunc miserum, luctu perditum, qui nondum etiam omnia paterno funeri iusta solvisset, nudum eicit domo atque focis patriis disque penatibus praecipitem, iudices, exturbat, ipse amplissimae pecuniae fit dominus. Qui in sua re fuisset egentissimus, erat, ut fit, insolens in aliena; multa palam domum suam auferebat,

T. Roscius Magnus komt in Ameria en verdrijft den zo[on] v. S.R. uit zijn bezit

---

10. *neque enim mirum* (sc. est).

11. *ea, quae praeterita sunt* = het verleden.

12. *rationem*, beschikking; Cicero bedoelt de verschillende wetten van Sulla.

13. *omnes in unum . . . unus omnia*, chiasme.

15. *distentus*, overladen, druk bezet met, cf. Att. 2. 23. 1: ex eo colligere poteris, quanta occupatione distinear.

15. *si aliquid non animadvertat*, hangt nog af van neque enim mirum; *si aliquid* (i. p. v. quid). Madvig: plenior forma vim quandam habet significatque raro id et praeter consuetudinem factum.

16. *occupationem*, h. l. passief, het in beslag genomen worden, bezigheid.

17. *despexerit*, h. l. = oculos averterit.

19. *felix*, na den dood van Marius den jongere, nam Sulla dezen bijnaam aan. (82 v. C.)

19. *sicut est*, cf. Ep. ad fam. VII, 32, 3: illa quamvis ridicula essent, sicut erant, mihi tamen risum non moverunt; voor est in te voegen: werkelijk.

22. *vir optimus*, ironisch! *procurator*. Ulpianus Dig. III, 3, 1: procurator est, qui aliena negotia mandatu domini administrat.

24. *iusta solvisset*, niet alleen de laatste eer bewijzen bij de begrafenis, maar ook doelende op alle ceremonies, die bij den eersten rouwtijd behoorden, besloten met een novemdiale sacrum en een novemdialis of feralis cena op den 9en dag na de begrafenis.

26. *praecipitem . . . exturbat*, cf. Verr. IV, 67: Antiochus praeceps provincia exturbatus est.

27. *qui . . . fuisset* = cum fuisset.

28. *insolens*, h. l. = verkwistend.

plura clam de medio removebat, non pauca suis adiutoribus large effuseque donabat, reliqua constituta auctione vendebat.

Invidia Amerinorum. IX Quod Amerinis usque eo visum est indignum, ut urbe tota fletus gemitusque fieret. Etenim multa simul ante oculos versabantur, mors hominis florentissimi Sex. Rosci crudelissima, filii autem eius egestas indignissima, cui de tanto patrimonio praedo iste nefarius ne iter quidem ad sepulchrum patrium reliquisset, bonorum emptio flagitiosa, possessio, furta, rapinae, donationes. Nemo erat, qui non ardere *illa* omnia mallet quam videre in Sex. Rosci, viri optimi atque honestissimi, bonis iactantem se ac dominantem T. Roscium. Itaque decurionum decretum statim fit, ut decem primi proficiscantur ad L. Sullam doceantque eum, qui vir Sex. Roscius fuerit, conquerantur de istorum scelere et iniuriis, orent, ut et illius mortui famam et filii innocentis fortunas conservatas velit. Atque ipsum decretum, quaeso, cognoscite. DECRETUM DECURIONUM. Legati in castra veniunt. Intellegitur, iudices, id quod iam ante dixi, imprudente L. Sulla scelera haec et flagitia fieri. Nam statim Chrysogonus et ipse ad eos accedit et homines nobiles allegat [iis], qui peterent, ne ad Sullam adirent, et omnia Chrysogonum, quae vellent, esse facturum pollicerentur.

Gezanten uit Ameria naar Sulla.

Chrysogonus laat hen niet tot Sulla toe.

IX. 1. *usque eo* = adeo.

4. *autem*, verder.

5. *iter ad sepulchrum*. De Rom. bouwden zich dikwijls op hun grond een familiegraf. Indien de grond in andere handen overging, bedong de verkooper voor zich het recht om ten allen tijde toegang tot dit graf te mogen hebben. (exceptio itineris ad sepulchrum.)

6. *patrium* = patrum of maiorum; paternus = patris cf. Hor. Sat. 2, 3, 196: per quem tot iuvenes patrio caruere sepulchro.

7. *possessio* h. l. het in bezit nemen.

9. *dominantem*, den baas spelen. τυραννεύειν

10. *decurionum*, in de municipia was de ordo decurionum, wat in Rome de senaat was; deze bestond in Ameria uit 100 leden (decuriones), in 10 decuriae ingedeeld; aan het hoofd van deze stonden de z. g. de decem primi, die gewoonlijk als gezanten optraden.

decretum fit. cf. senatusconsultum fit.

14. *conservatas velit*, cf. praereptam velim c. 1. 12.

15. *decretum decurionum*, de redenaar houdt hier even op, om het decretum te laten voorlezen.

17. *haec* = talia.

19. *allegat*, een gezantschap zenden voor particuliere doeleinden, *legare*, voor staatsaangelegenheden.

19. *ad Sullam adirent*, om een audiëntie verzoeken.

Usque adeo autem ille pertimuerat, ut mori mallet quam de his rebus Sullam doceri. Homines antiqui, qui ex sua natura ceteros fingerent, cum ille confirmaret sese nomen Sex. Rosci de tabulis exempturum, praedia vacua filio traditurum, cumque id ita futurum T. Roscius Capito, qui in decem legatis erat, appromitteret, crediderunt; Ameriam re inorata reverterunt. Ac primo rem differre cotidie ac procrastinare isti coeperunt, deinde aliquanto lentius nihil agere atque deludere, postremo, id quod facile intellectum est, insidias vitae huiusce Sex. Rosci parare neque sese arbitrari posse diutius alienam pecuniam domino incolumi optinere. Quod hic simul atque sensit, de amicorum cogna- X
torumque sententia Romam confugit et sese ad Caeciliam, † Nepotis filiam, quam honoris causa nomino, contulit, qua pater usus erat plurimum; in qua muliere, iudices, etiam nunc, id quod omnes semper existimaverunt, quasi exempli causa vestigia antiqui officii remanent. Ea Sex. Roscium inopem, eiectum domo atque expulsum ex suis bonis, fugientem latronum tela et minas recepit domum hospitique oppresso iam desperatoque ab omnibus opitulata est. Eius virtute, fide, diligentia factum est, ut hic potius vivus in reos quam occisus in proscriptos referretur.

Nam postquam isti intellexerunt summa diligentia vitam Sex. Rosci custodiri neque sibi ullam caedis faciendae potesta-

(handwritten margin notes: § 26. — en stuurt hen met een kluitje in 't riet. — Sex. Roscius Ro[mam] confugit. — Zijn vijanden besluiten hem aan te klagen wegens vadermoord)

---

22. *antiqui*, bij Cic. meestal in prijzenden zin = van den ouden stempel, braaf.

24. *vacua* = onbeheerd. ontruimd

26. *appromitteret*, ἅπαξ εἰρημένον, nog daarenboven beloven.

27. *re inorata*, oorspr. bet. van orare = dicere cf. causam, litem orare, vert.: zonder hun zaak te hebben bepleit.

X. 2. *de .... sententia*, op raad van; het was bij de Rom. gewoonte in familie-aangelegenheden een consilium cognatorum et amicorum te raadplegen.

3. *Caeciliam ... † Nepotis filiam*; men heeft deze corrupte plaats aldus trachten te verbeteren: Caeciliam, Nepotis sororem, Baliarici filiam. Caecilia zou dan de dochter zijn geweest van Q. Metellus, met den bijnaam Baliaricus, dien hij zich in 123 door de onderwerping der Balearische eilanden had verworven.

4. *usus erat*, sc. familiariter.

6. *exempli causa*, om als voorbeeld te dienen.

6. *antiqui*, cf. 1, c. 9, 22; *remanent*, nog over zijn.

10. *factum est ut*, vert.: het is te danken dat.

tem dari, consilium ceperunt plenum sceleris et audaciae, ut nomen huius de parricidio deferrent, ut ad eam rem aliquem accusatorem veterem compararent, qui de ea re posset dicere aliquid, in qua re nulla subesset suspicio, denique ut, quoniam crimine non poterant, tempore ipso pugnarent. Ita loqui homines: 'quod iudicia tam diu facta non essent, condemnari eum oportere, qui primus in iudidium adductus esset; huic autem patronos propter Chrysogoni gratiam defuturos; de bonorum venditione et de ista societate verbum esse facturum neminem; ipso nomine parricidii et atrocitate criminis fore, ut hic nullo negotio tolleretur, cum ab nullo defensus esset'. Hoc consilio atque adeo hac amentia impulsi, quem ipsi, cum cuperent, non potuerunt occidere, eum iugulandum vobis tradiderunt.

XI Quid primum querar aut unde potissimum, iudices, ordiar aut quod aut a quibus auxilium petam? deorumne immortalium, populine Romani, vestramne, qui summam potestatem habetis hoc tempore, fidem implorem? Pater occisus nefarie, domus obsessa ab inimicis, bona adempta, possessa, direpta, filii vita infesta, saepe ferro atque insidiis adpetita. Quid ab his tot maleficiis sceleris abesse videtur? Tamen

---

14. *plenum sceleris et audaciae*, omschrijving van de adiectiva misdadig en vermetel, die men slechts bij levende wezens gebruikt; *ut* = dat namelijk.
16. *veterem*, cf. c. 6. 30.
17. *aliquid*, nl. iets gewichtigs.
18. *tempore ipso*, daar ieder vrede en veiligheid begeerde, was het te verwachten, dat men iedere vervolging van een misdaad gaarne zou steunen.
19. *ita loqui homines*, acc. c. inf. afhangende van een verbum sentiendi, te nemen uit: consilium ceperunt: aldus redeneerden de menschen (meenden zij).
21. *patronos*, h. l. zoowel de advocaat, als alle beschermers en vrienden van den aangeklaagde.
23. *ipso nomine*, door den naam alleen al.
25. *atque adeo* = sive potius.
26. *cum cuperent*, concessief.
XI. De redenaars plegen voor de partitio van de z. g. egressio (παρέκβασις) gebruik te maken; deze bestond b. v. uit de beschrijving van landstreken of het verhaal eener historische gebeurtenis; in cap. 11 geeft Cicero eerst een overzicht van de feiten.
1. *quid primum querar*, z. g. *dubitatio* (διαπόρησις).
potissimum = primum.
4. *fidem*, steun.
5. *possessa*, h. l. van possidēre.
6. *infesta* = bedreigd.
7. *quid*, te verbinden met sceleris.

haec aliis nefariis cumulant atque adaugent, crimen incredibile confingunt, testes in hunc et accusatores huiusce pecunia comparant; hanc condicionem misero ferunt, ut optet, utrum malit cervices *T.* Roscio dare an insutus in culleum per summum dedecus vitam amittere. Patronos huic defuturos putaverunt; desunt; qui libere dicat, qui cum fide defendat, id quod in hac causa satis est, [quoniam quidem suscepi] non deëst profecto, iudices. Et forsitan in suscipienda causa temere impulsus adulescentia fecerim; quoniam quidem semel suscepi, licet hercules undique omnes inmineant terrores periculaque impendeant omnia, succurram atque subibo. Certum est deliberatumque, quae ad causam pertinere arbitror, omnia non modo dicere, verum etiam libenter, audacter libereque dicere; nulla res tanta exsistet, iudices, ut possit vim mihi maiorem adhibere metus quam fides. Etenim quis tam dissoluto animo est, qui haec cum videat, tacere ac neglegere possit? Patrem meum, cum proscriptus non esset, iugulastis, occisum in proscriptorum numerum rettulistis, me domo mea per vim expulistis, patrimonium meum possidetis. Quid vultis amplius? etiamne

---

8. *cumulant atque adaugent,* cf. Cat. I. 14: nonne etiam alio incredibili scelere hoc scelus cumulasti?

11. *optet* = eligat cf. optionem dare, facere alicui.

cervices dare, zich laten dooden; Cic. gebr. meestal den plur., ook als er van één persoon sprake is, cf. pro Sestio 19, eveneens Tac. Ann. I, 53 cervices obtulit.

T. Roscio, den „vetus gladiator" Magnus, die tegenwoordig was.

12. *insutus in culleum,* over de straf voor vadermoordenaars, cf. c. 25.

14. *cum fide,* cf. c. 4, 15.

15. *forsitan* cum conj. daar het eigenlijk = fors sit an.

16. *temere,* te verbinden met fecerim.

18. *succurram,* h. l. = suscipiam.

19. *certum est deliberatumque,* ik ben vast besloten, pro Roscio Comoedo 44: si tibi deliberatum est.

21. *libenter,* h. l. = naar believen, cf. Hor. Sat. I, 3, 63: qualem me saepe libenter obtulerim tibi Maecenas.

22. *adhibere* = afferre.

23. *dissoluto,* onverschillig cf. Verr. III 162 quoniam pater tam neglegens ac dissolutus est.

24. *patrem meum .... iugulastis,* Cic. maakt hier gebruik van de zoogenaamde προσωποποιία (fictio personarum), dit zijn gefingeerde woorden van den aangeklaagde.

ad subsellia cum ferro atque telis venistis, ut hic aut iugu- letis aut condemnetis Sex. Roscium?[1]

Het verhaal v/h historisch feit

XII Hominem longe audacissimum nuper habuimus in civitate C. Fimbriam et, quod inter omnes constat, nisi inter eos, qui ipsi quoque insaniunt, insanissimum. Is cum curasset, in funere C. Mari ut Q. Scaevola vulneraretur, vir sanctissimus atque ornatissimus nostrae civitatis, de cuius laude neque hic locus est ut multa dicantur neque plura tamen dici possunt, quam populus Romanus memoria retinet, diem Scaevolae dixit, posteaquam comperit eum posse vivere. Cum ab eo quaereretur, quid tandem accusaturus esset eum, quem pro dignitate ne laudare quidem quisquam satis commode posset, aiunt hominem, ut erat furiosus, respondisse: 'quod non totum telum corpore recepisset'. Quo populus Romanus nihil vidit indignius nisi eiusdem viri mortem, quae tantum potuit, ut omnes cives perdiderit

---

29. *condemnetis*, in de zeldzame bet. van: de veroordeeling bewerken, cf. Cluent. 9: corrupisse dicitur A. Cluentius iudicium pecunia, quo inimicum suum innocentem Statium Albium condemnaret.

XII. **Het verhaal van een historisch feit.**

2. *C. Fimbriam.* C. Flavius Fimbria, legaat van den consul L. Valerius Flaccus, dien de Mariaansche partij in het jaar 86 naar Azië had gezonden om van Sulla de leiding van den Mithridatischen oorlog over te nemen; Valerius werd vermoord bij een muiterij van zijn eigen soldaten, door Fimbria aangestookt; Fimbria maakte zich van het opperbevel meester, maar werd spoedig daarna door zijn soldaten verlaten en doodde zich ten slotte zelf.

2. *nisi*, h. l. gebr. zonder voorafgaande negatie = praeter.

4. *in funere C. Mari*, in het jaar 86 v. C. (in de maand Januari)

4. *Q. Scaevola*, Q. Mucius Scaevola, met den bijnaam pontifex maximus, als aanhanger van de aristocratische partij, werd in 82 vermoord. Hij was [illegible]

4. *sanctissimus*, sanctus werd gebruikt van den Rom. staatsman, die zich nauwgezet aan zijn politieke beginselen hield = rechtgeaard.

6. *locus*, vert.: de aangewezen plaats.

8. *diem .... dixit*, diem dicere (ad populum), het stellen van een termijn, om den aangeklaagde voor de eerste maal ter verantwoording te roepen, eigenlijk dus de inleiding der aanklacht.

11. *hominem*, i. p. v. het pronomen demonstrativum. „der Mensch", ἄνθρωπος.

12. *telum recepisset*, cf. pro Sestio 80: num ut gladiatoribus imperari solet, ferrum non recepit? „ferrum recipe", riep men den overwonnenen gladiatoren toe.

13. *quo*, sc. dicto.

13. *vidit*, heeft beleefd.

14. *tantum potuit*, zooveel indruk maakte.

14. *perdiderit et adflixerit*, ten zeerste bedroefd heeft gemaakt.

[1] dit is dus nu vooral een [illegible] tegen T. Roscius Magnus.

et adflixerit; quos quia servare per conpositionem volebat, ipse ab iis interemptus est. Estne hoc illi dicto atque facto Fimbriano simillimum? Accusatis Sex. Roscium. Quid ita? Quia de manibus vestris effugit, quia se occidi passus non est. Illud, quia in Scaevola factum est, magis indignum videtur, hoc, quia fit a Chrysogono, num est ferendum? Nam per deos immortales! quid est in hac causa quod defensionis indigeat? qui locus ingenium patroni requirit aut oratoris eloquentiam magno opere desiderat? Totam causam, iudices, explicemus atque ante oculos expositam consideremus; ita facillime, quae res totum iudicium contineat, et quibus de rebus nos dicere oporteat, et quid vos sequi conveniat, intellegetis.

XIII Tres sunt res, quantum ego existimare possum, quae obstent hoc tempore Sex. Roscio, crimen adversariorum et audacia et potentia. Criminis confictionem accusator Erucius suscepit, audaciae partes Roscii sibi poposcerunt, Chrysogonus autem, is qui plurimum potest, potentia pugnat. De hisce omnibus rebus me dicere oportere intellego. Quid igitur est? Non eodem modo de omnibus, ideo quod prima illa res ad meum officium pertinet, duas autem reliquas vobis populus Romanus imposuit; ego crimen oportet diluam, vos et audaciae resistere et hominum eius modi perniciosam atque intolerandam potentiam primo quoque tempore extinguere atque opprimere debetis.

---

15. *quos .... ab iis*, quos slaat op de burgerij, iis alleen op de Marianen.
15. *per conpositionem*, er is niets overgeleverd over een poging tot verzoening, die Scaevola tusschen de Marianen en Sulla zou beproefd hebben.
16. *estne*, h. l. is ne = nonne, cf. Catil. I. 8: sensistine?
hoc, ons geval.
17. *quid ita*? figuur den ratiocinatio: ratiocinatio est, per quam ipsi a nobis rationem poscimus, quare quidque dicamus.
22. *locus* = punt.
25. *quae res ... contineat*, cf. c. 2: eius rei quae conflavit hoc iudicium, = de eigenlijke aanleiding.
27. *sequi*, cf. c. 3, 8.
XIII. 1. *tres sunt res*, de z. g. *partitio*, indeeling der rede.
5. *is qui*, als een die, daar hij toch.
7. *eodem modo*, n.l. op dezelfde, uitvoerige wijze.
8. *meum officium*, mijn taak, mij door mijn plicht opgelegd.
12. *extinguere*, een einde aan iets maken op langzame, natuurlijke wijze; *opprimere*, door geweld en plotseling den kop indrukken; *extinguere atque opprimere*, geheel en al een eind maken aan.

REFUTATIO CRIMINIS. (tot c. 30)

Vadermoord is een van de ernstigste misdaden.

Occidisse patrem Sex. Roscius arguitur. Scelestum, di immortales, ac nefarium facinus atque eius modi, quo uno maleficio scelera omnia conplexa esse videantur! Etenim si, id quod praeclare a sapientibus dicitur, vultu saepe laeditur pietas, quod supplicium satis acre reperietur in eum, qui mortem obtulerit parenti? pro quo mori ipsum, si res postularet, iura divina atque humana cogebant. In hoc tanto, tam atroci, tam singulari maleficio, quod ita raro exstitit, ut, si quando auditum sit, portenti ac prodigii simile numeretur, quibus tandem, C. Eruci, argumentis accusatorem censes uti oportere? nonne et audaciam eius, qui in crimen vocetur, singularem ostendere et mores feros immanemque naturam et vitam vitiis flagitiisque omnibus deditam, [et] denique omnia ad perniciem profligata atque perdita? Quorum tu nihil in Sex. Roscium ne obiciendi quidem causa contulisti.[1])

Sex. Rosc. moet dan ook wel een zeer verdorven mens zijn.

Wat weten we van zijn levenswijze?

XIV Patrem occidit Sex. Roscius. Qui homo? adulescentulus corruptus et ab hominibus nequam inductus? Annos natus maior quadraginta. Vetus videlicet sicarius, homo audax et saepe in caede versatus. At hoc ab accusatore ne dici qui-

Non corruptus ab hominibus nequam

Non in caede versatus neque vetus sicarius.

---

1. **Refutatio accusationis** (c. 13, 13 — c. 30).

13. *occidisse . . . arguitur*, cf. 14. 1: patrem occidit Sex. Roscius.

14. *quo uno . . . videatur*, consec., = dat daarin.

15. *conplexa*, h. l. in pass. beteekenis gebruikt = vereenigd.

16. *vultu*, vert.: door den blik alleen al, alleen al door de uitdrukking v. h. gelaat.

18. *mortem obtulerit*, mortem offerre naast mortem afferre.

→ 19. *cogebant*, naar analogie der werkwoorden van moeten = hadden moeten dwingen.

→ 21. *portenti ac prodigii simile*, de Rom. beschouwden een oudermoord als een slecht voorteeken voor den geheelen staat.

→ 22. *argumentis, argumentum*, het op feiten berustend bewijs, *signa*, zakelijke bewijzen.

24. *eius, qui in crimen vocetur*, de aangeklaagde.

26. *omnia ad perniciem profligata atque perdita*, een geheel verdorven en liederlijke gezindheid.

27. *ne obiciendi quidem causa*, cf. pro Murena 11, waar Cic. spreekt van een lex quaedam accusatoria (aanklager), om onbewezen beschuldigingen aan te voeren.

XIV. **Hier begint het waarschijnlijkheidsbewijs en wel 14, 1—14, 14, het probabile ex vita, daarna het probabile ex causa, het onderzoek over de eventueele aanleiding tot den moordaanslag.**

1. *qui homo* = qualis.

2. *annos natus*, hiervoor te denken: daar is geen sprake van, want . . . .

4. *ne dici quidem*, hierbij te denken: laat staan, dat hij het trachtte te bewijzen.

[1]) [illegible]

dem audistis. Luxuries igitur hominem nimirum et aeris alieni magnitudo et indomitae animi cupiditates ad hoc scelus impulerunt. De luxurie purgavit Erucius, cum dixit hunc ne in convivio quidem ullo fere interfuisse. Nihil autem umquam debuit. Cupiditates porro quae possunt esse in eo, qui, ut ipse accusator obiecit, ruri semper habitarit et in agro colendo vixerit? quae vita maxime disiuncta a cupiditate et cum officio coniuncta est. Quae res igitur tantum istum furorem Sex. Roscio obiecit? 'Patri', inquit, 'non placebat'. Patri non placebat? quam ob causam? necesse est enim eam quoque iustam et magnam et perspicuam fuisse. Nam ut illud incredibile est, mortem oblatam esse patri a filio sine plurimis et maximis causis, sic hoc veri simile non est, odio fuisse parenti filium sine causis multis et magnis et necessariis. Rursus igitur eodem revertamur et quaeramus, quae tanta vitia fuerint in unico filio, quare is patri displiceret. At perspicuum est nullum fuisse. Pater igitur amens, qui odisset eum sine causa, quem procrearat? At is quidem fuit omnium constantissimus. Ergo illud iam perspicuum profecto est, si neque amens pater neque perditus filius fuerit, neque odii causam patri neque sceleris filio fuisse.

'Nescio', inquit, 'quae causa odii fuerit; fuisse odium XV

---

7. *cum dixit* = daardoor, dat.

9. *debuit*, als antwoord op: aeris alieni magnitudo.

12. *a cupiditate*, Cic. bedoelt de avaritia, cf. Cato de re rust. praef. 2: at ex agricolis et viri fortissimi et milites strenuissimi gignuntur maximeque pius quaestus stabilissimusque consequitur minimeque invidiosus; verder c. 27 van onze rede: vita autem rustica .... parsimoniae, diligentiae, iustitiae magistra est.

13. *obiecit* = iniecit.

14. *patri non placebat* = hij stond niet op goeden voet met zijn vader.

15. *iustam* gemotiveerd; *magnam*, gewichtig.

19. *rursus eodem revertamur*, de redenaar keert terug tot het *probabile ex vita*.

20. *in unico filio*, de andere zoon was gestorven, cf. c. 15, 3.

21. *quare*, betrekking hebbend op een voorafgaand plurale, wordt zelden gebr. cf. c. 33, 29: permulta sunt, quae dici possunt, quare intellegatur.

23. *quem procrearat*, vert.: zijn eigen vleesch en bloed.

is quidem, hij juist.

constantissimus = consequent; constans est, cuius mens sibi constat, qui semper e causis exploratis, non ex libidine agit.

XV. 1. *fuerit, fuisse*, chiastisch geplaatst.

De odium „blijkt" hieruit: Erucius beweert, dat Sex. Rosc. door zijn vader naar het land (rus) verbannen was; Cic. weerlegt de bedenking, dat de relegatio een straf is of een uiting van de haat v. S. R. jegens z'n zoon.

intellego, quia antea, cum duos filios haberet, illum alterum, qui mortuus est, secum omni tempore volebat esse, hunc in praedia rustica relegarat'. Quod Erucio accidebat in mala nugatoriaque accusatione, idem mihi usu venit in causa optima. Ille quo modo crimen commenticium confirmaret, non inveniebat, ego res tam leves qua ratione infirmem ac diluam, reperire non possum. Quid ais, Eruci? tot praedia, tam pulchra, tam fructuosa Sex. Roscius filio suo relegationis ac supplicii gratia colenda ac tuenda tradiderat? Quid? hoc patres familias, qui liberos habent, praesertim homines illius ordinis ex municipiis rusticanis, nonne optatissimum sibi putant esse, filios suos rei familiari maxime servire et in praediis colendis operae plurimum studiique consumere? An amandarat hunc sic, ut esset in agro ac tantum modo aleretur ad villam, ut commodis omnibus careret? Quid? si constat hunc non modo colendis praediis praefuisse, sed certis fundis patre vivo frui solitum esse, tamenne haec vita a te rusticana relegatio atque amandatio appellabitur? Vides, Eruci, quantum distet argumentatio tua ab re ipsa atque a veritate. Quod consuetudine patres faciunt, id quasi novum reprehendis;

---

4. *relegarat*, cf. Liv. VII, 4, 4, waar verteld wordt, dat M. Pomponius de tribuun den dictator L. Manlius Imperiosus verwijt, dat hij zijn zoon, zonder eenige reden, naar buiten heeft verbannen.

5. *nugatoria*, onbeduidend.

5. *usu venit*, doet zich voor.

6. *commenticium* = fictum.

8. *quid ais*, gebruikt om een vraag in te leiden = à propos; de toegesprokene antwoord gewoonlijk: quid vis?

9. *fructuosa*, vruchten afwerpend; cf. Tusc. II, 13: ager quamvis *fertilis* (van nature) sine cultura *fructuosus* esse non potest.

10. *tuenda*, toezicht houden op.

12. *illius ordinis*, bedoeld is de stand der grondbezitters.

12. *ex municipiis rusticanis*, uit de municipia van Umbrië, waartoe ook Ameria behoorde, die zich op den landbouw toelegden.

14. *servire* = se dare.

16. *aleretur*, zijn levensonderhoud krijgen, cf. canes aluntur in Capitolio (c. 20).

16. *ad villam* = in villa.

18. *certis fundis frui*, het vruchtgebruik hebben van bepaalde stukken grond. Bij de Rom. kon de filius familias in patria potestate geen eigendom hebben of zich verwerven. De pater familias kon echter zijn zoon eenige stukken grond geven, om te beheeren en de vruchten daarvan te genieten (het z.g. peculium).¹)

21. *a re ipsa*, de werkelijke stand van zaken.

¹) peculium: vermogen van den zoon, terwijl het feitelijk nog aan den vader toebehoord (7 afl: vermogen).

quod benivolentia fit, id odio factum criminaris; quod honoris causa pater filio suo concessit, id eum supplicii causa fecisse dicis. Neque haec tu non intellegis, sed usque eo, quid arguas, non habes, ut non modo tibi contra nos dicendum putes, verum etiam contra rerum naturam contraque consuetudinem hominum contraque opiniones omnium.

At enim, cum duos filios haberet, alterum a se non XVI
dimittebat, alterum ruri esse patiebatur. Quaeso, Eruci, ut hoc in bonam partem accipias; non enim exprobrandi causa, sed commonendi gratia dicam. Si tibi fortuna non dedit, ut patre certo nascerĕrĕ, ex quo intellegere posses, qui animus patrius in liberos esset, at natura certe dedit, ut humanitatis non parum haberes; eo accessit studium doctrinae, ut ne a litteris quidem alienus esses. Ecquid tandem tibi videtur, ut ad fabulas veniamus, senex ille Caecilianus minoris facere Eutychum, filium rusticum, quam illum alterum, Chaerestratum? (nam, ut opinor, hoc nomine est) alterum in urbe secum honoris causa habere, alterum rus

---

25. *neque... non intellegis*, en gij weet dit heel goed.

26. *usque eo... non* = adeo non.

27. *contra rerum naturam*, tegen den natuurlijken loop der dingen (slaat terug op: re ipsa).

28. *contra consuetudinem*, slaat terug op: quod consuetudine patres faciunt...

28. *contra opiniones omnium*, heeft betrekking op den zin: homines illius ordinis nonne optatissimum sibi putant? (13). De relegatio is dus volgens den redenaar niet als een straf te beschouwen.

XVI. 1. *at enim* (= ἀλλὰ γάρ) = maar (dat is niet juist), want.

2. *ruri esse patiebatur*, een zachtere uitdrukking voor relegare, dat een vox media is.

3. *hoc*, het volgende.

in *bonam partem accipias*, goed opnemen.

4. *dedit*, h. l. in de bet. van concessit, vandaar ut.

5. *ut patre certo nascerere*, Erucius was een vrijgelatene, stamde dus niet uit een wettig Rom. huwelijk.

7. *non parum* = satis.

7. *humanitatis*, h. l. menschelijk gevoel.

7. *doctrinae*, wetenschappelijke kennis.

8. *ecquid* = num; *tandem*, werkelijk.

9. *fabulas*, tooneelstukken.

9. *senex ille Caecilianus* = die oude man bij Caecilius; de blijspeldichter Caecilius Statius (± 160 v. C.), bewerkte voor het Rom. tooneel stukken der nieuwere Grieksche comedie, voornamelijk van Menander.

11. *ut opinor*, de redenaar wil zich niet den schijn geven, dat hij nauwkeurig met die dingen op de hoogte is.

supplicii causa relegasse? 'Quid ad istas ineptias abis?' inquies. Quasi vero mihi difficile sit quamvis multos nominatim proferre, ne longius abeam, vel tribules vel vicinos meos, qui suos liberos, quos plurimi faciunt, agricolas assiduos esse cupiunt. Verum homines notos sumere odiosum est, cum et illud incertum sit, velintne ii sese nominari, et nemo vobis magis notus futurus sit, quam est hic Eutychus, et certe ad rem nihil intersit, utrum hunc ego comicum adulescentem an aliquem ex agro Veiente nominem. Etenim haec conficta arbitror esse a poëtis, ut effictos nostros mores in alienis personis expressamque imaginem [nostram] vitae cotidianae videremus. Age nunc, refer animum sis ad veritatem et considera, non modo in Umbria atque in ea vicinitate, sed in his veteribus municipiis quae studia a patribus familias maxime laudentur; iam profecto te intelleges inopia criminum summam laudem Sex. Roscio

XVII vitio et culpae dedisse. Ac non modo hoc patrum voluntate liberi faciunt, sed permultos et ego novi et, nisi me fallit animus, unus quisque vestrum, qui et ipsi incensi sunt studio, quod ad agrum colendum attinet, vitamque hanc rusticam, quam tu probro et crimini putas esse oportere, et honestissimam et suavissimam esse arbitrantur. Quid censes hunc ipsum Sex. Roscium quo studio et qua

Bovendien: de zoon zelf wijdde zich met grote liefde aan de zorg voor de landstukken zijns vaders.

---

13. *abis*, afdwalen, cf. ne longius abeam.
14. *quamvis multos*, zoovelen als ge maar wilt.
15. *tribules*, Cic. behoorde tot de tribus Cornelia.
vicinos, uit Arpinum.
16. *assiduos*, ijverig.
17. *sumere* = proferre; *odiosum est* (sc. mihi) = piget
20. *comicum*, uit de comedie.
22. *effictos*, vert.: een evenbeeld van.
23. *expressam*, natuurgetrouw; *personis*, karakter.
25. *sis* = si vis; *ad veritatem*, in tegenstelling met de personae fabularum.
25. *in Umbria*, waar Ameria immers gelegen was; *in his municipiis*, nl. in Latium.
XVII. 3. *et ipsi*, niet = ipsi quoque, maar correspondeert met het volgende vitamque.
4. *studio, quod ... attinet*, vert.: liefde tot ...
7. *quid censes hunc ipsum Sex. Roscium, quo studio*, naar analogie van de uitdr.: quid illum censes? vert.: hoe oordeelt gij over Roscius en zijn ijver? ... cf. Off. II, 25: quid censemus superiorem illum Dionysium, quo cruciatu timoris angi solitum?

intellegentia esse in rusticis rebus? Ut ex his propinquis eius, hominibus honestissimis, audio, non tu in isto artificio accusatorio callidior es quam hic in suo. Verum, ut opinor, quoniam ita Chrysogono videtur, qui huic nullum praedium reliquit, et artificium obliviscatur et studium deponat licebit. Quod tametsi miserum et indignum est, feret tamen aequo animo, iudices, si per vos vitam et famam potest optinere; hoc vero est, quod ferri non potest, si et in hanc calamitatem venit propter praediorum bonitatem et multitudinem et, quod ea studiose coluit, id erit ei maxime fraudi, ut parum miseriae sit, quod aliis coluit, non sibi, nisi etiam, quod omnino coluit, crimini fuerit.

die hem nu ontnomen zij

XVIII Ne tu, Eruci, accusator esses ridiculus, si illis temporibus natus esses, cum ab aratro arcessebantur, qui consules fierent. Etenim qui praeësse agro colendo flagitium putes, profecto illum Atilium, quem sua manu spargentem semen, qui missi erant, convenerunt, hominem turpissimum atque inhonestissimum iudicares. At hercule maiores nostri longe aliter et de illo et de ceteris talibus viris existimabant itaque ex minima tenuissimaque re publica maximam et florentissimam nobis reliquerunt. Suos enim agros studiose colebant, non alienos cupide adpetebant; quibus rebus et

En heel wat mannen zijn van de ploeg naar de consulzetel geschreden!

8. *ex his propinquis*, deze waren als advocati tegenwoordig.

10. *callidior*, callidus is een vox media; h. l. = bedreven, kundig; *artificium*, beroep.

11. *videtur*, het gelieft, dunkt goed.

18. *fraudi* = tot nadeel, volgens de bet. in de oude juridische formules, cf. fraudi esse, sine fraude.

18. *ut parum miseriae sit*, zoodat het (dus) nog te weinig ...; voor den geheelen zin, cf. c. 52: ... si non satis habet avaritiam suam pecunia explere, nisi etiam crudelitati sanguis praebitus sit. Zie ook c. 3,2.

XVIII. 1. *ne* = waarlijk.

3. *qui ... putes*, causaal.

4. *Atilium*, waarsch. C. Atilius Regulus bijgenaamd Serranus, in 257 en en 250 v. C. consul. cf. Verg. Aen. VI, 844: te sulco, Serrane, serentem.

5. *qui missi erant*, de z.g. viatores.

6. *longe aliter*, cf. Cato de re rust. praef. 2: et virum bonum cum laudabant, ita laudabant, bonum agricolam bonumque colonum. Amplissime laudari existimabatur, qui ita laudabatur.

7. *de ceteris talibus viris*, b.v. L. Quinctius Cincinnatus, M. Curius Dentatus, C. Fabricius.

9. *reliquerunt* = fecerunt et reliquerunt.

10. *non alienos cupide adpetebant*, een steek op de Roscii en Chrysogonus.

10. *quibus rebus*, nl. door deze gezindheid en werkzaamheid.

agris et urbibus et nationibus rem publicam atque hoc imperium et populi Romani nomen auxerunt. Neque ego haec eo profero, quo conferenda sint cum hisce, de quibus nunc quaerimus, sed ut illud intellegatur, cum apud maiores nostros summi viri clarissimique homines, qui omni tempore ad gubernacula rei publicae sedere debebant, tamen in agris quoque colendis aliquantum operae temporisque consumpserint, ignosci oportere ei homini, qui se fateatur esse rusticum, cum ruri assiduus semper vixerit, cum praesertim nihil esset, quod aut patri gratius aut sibi iucundius aut re vera honestius facere posset.

en andere uiting van de odium: exheredare pater filium cogitabat.

Odium igitur acerrimum patris in filium ex hoc, opinor, ostenditur, Eruci, quod hunc ruri esse patiebatur. Numquid est aliud? 'Immo vero', inquit, 'est; nam istum exheredare in animo habebat'. Audio; nunc dicis aliquid, quod ad rem pertineat; nam illa, opinor, tu quoque concedis levia esse atque inepta: 'Convivia cum patre non inibat'. Quippe, qui ne in oppidum quidem nisi perraro veniret. 'Domum suam istum non fere quisquam vocabat'. Nec mirum, qui
XIX neque in urbe viveret neque revocaturus esset. Verum haec tu quoque intellegis esse nugatoria; illud, quod coepimus, videamus, quo certius argumentum odii reperiri nullo modo potest. 'Exheredare pater filium cogitabat'. Mitto quaerere, qua de causa; quaero, qui scias; tametsi te dicere atque enumerare causas omnis oportebat, et id erat certi accusa-

---

12. *nomen populi Romani*, i. p. v. populum Romanum.
13. *neque* ... *eo* ... *quo*, dikwijls ook non ... quo = niet (daarom) omdat.
16. *qui* .... *debebant*, die bestemd waren (door hun aanzien, geboorte of het lot).
19. *cum praesertim*, gewoonlijk praesertim cum.
22. **Overgang tot het tweede punt van het probabile ex causa: exheredare pater filium cogitabat.**
25. *audio*, dat laat zich hooren.
25. *aliquid*, vert.: ten minste *iets*.
26. *illa*, h. l. voor: het volgende.
27. *quippe qui*, heel natuurlijk, daar hij.
29. *non fere*, niet licht; *vocabat* (sc. ad cenam).
30. *revocaturus esset*, in de gelegenheid was om terug te vragen.
XIX. 2. *coepimus*, sc. videre; *certius argumentum*, een meer overtuigend bewijs.
4. *mitto* = omitto.
5. *qui scias* = quomodo scias.
6. *certi accusatoris*, een aanklager, die geloof verdient.

toris officium, qui tanti sceleris argueret, explicare omnia vitia ac peccata filii, quibus incensus parens potuerit animum inducere, ut naturam ipsam vinceret, ut amorem illum penitus insitum eiceret ex animo, ut denique patrem esse sese oblivisceretur; quae sine magnis huiusce peccatis accidere potuisse non arbitror. Verum concedo tibi, ut ea praetereas, quae cum taces, nulla esse concedis; illud quidem, voluisse exheredare, certe tu planum facere debes. Quid ergo adfers, quare id factum putemus? Vere nihil potes dicere; finge aliquid saltem commode, ut ne plane videaris id facere, quod aperte facis, huius miseri fortunis et horum virorum talium dignitati illudere. Exheredare filium voluit. Quam ob causam? 'Nescio'. Exheredavitne? 'Non'. Quis prohibuit? 'Cogitabat'. Cogitabat? cui dixit? 'Nemini'. Quid est aliud iudicio ac legibus ac maiestate vestra abuti ad quaestum atque ad libidinem, nisi hoc modo accusare atque id obicere, quod planum facere non modo non possis, verum ne coneris quidem? Nemo nostrum est, Eruci, quin sciat tibi inimicitias cum Sex. Roscio nullas esse; vident omnes, qua de causa huic inimicus venias; sciunt huiusce pecunia te adductum esse. Quid ergo est? Ita tamen quaestus te cupidum esse oportebat, ut horum existimationem et legem Remmiam putares aliquid valere oportere. ZIE COMMEN

Accusatores multos esse in civitate utile est, ut metu XX Hoe vermogen accusatores wel met hun accusatio

---

9. *animum inducere*, 't over zich verkrijgen.

12. *concedo ut*, ik sta toe dat; *nulla esse concedis*, gij geeft toe, dat; over de *πλοκή* (traductio) cf. c. 2, 1; *cum taces*, cf. c. 14, 7.

14. *voluisse* (sc. eum); *exheredare* (sc. filium).

14. *planum facere* = explanare.

16. *ut ne* = ne.

17. *fortunis* = ongeluk.

21. *maiestate*, daar de rechters de vertegenwoordigers zijn van het Rom. volk.

22. *ad libidinem*, naar believen; *nisi hoc modo* = si hoc non est.

25. *inimicitias nullas*, vijandschap zou nog een meer te billijken motief kunnen zijn voor de aanklacht dan winstbejag.

26. *inimicus*, animo inimico.

28. *ita* = slechts in zooverre.

29. *legem Remmiam*, volgens de lex Remmia, waarvan verder niets bekend is, werd hem, die valschelijk (calumniae causa) had aangeklaagd, de letter K (calumniator) op het voorhoofd gebrand.

XX. Voordat Cicero overgaat tot de vraag: quo modo occiderit (c. 27) voegt hij een aantal zg. digressiones in.

1. *accusatores*, in de Rom. republiek kon ieder, die wilde aanklagen, met

contineatur audacia; verum tamen hoc ita est utile, ut ne plane illudamur ab accusatoribus. Innocens est quispiam, verum tamen, quamquam abest a culpa, suspicione tamen non caret; tametsi miserum est, tamen ei, qui hunc accuset, possim aliquo modo ignoscere. Cum enim aliquid habeat, quod possit criminose ac suspiciose dicere, aperte ludificari et calumniari sciens non videatur. Quare facile omnes patimur esse quam plurimos accusatores, quod innocens, si accusatus sit, absolvi potest, nocens, nisi accusatus fuerit, condemnari non potest; utilius est autem absolvi innocentem quam nocentem causam non dicere. Anseribus cibaria publice locantur, et canes aluntur in Capitolio, ut significent, si fures venerint. At fures internoscere non possunt, significant tamen, si qui noctu in Capitolium venerunt, et, quia id est suspiciosum, tametsi bestiae sunt, tamen in eam partem potius peccant, quae est cautior. Quodsi luce quoque canes latrent, cum deos salutatum aliqui venerint, opinor, iis crura suffringantur, quod acres sint etiam tum, cum suspicio nulla sit. Simillima est accusatorum ratio. Alii vestrum anseres sunt, qui tantum modo clamant, nocere non possunt, alii canes, qui et latrare et mordere possunt. Cibaria vobis praeberi videmus; vos autem maxime debetis in eos impetum facere, qui merentur. Hoc

---

uitsluiting van soldaten, vrouwen, onmondigen en z. g. infames; de aanklacht ging dus niet van een openbaar ministerie uit.

2. *contineatur* [= coërceatur] aan banden wordt gelegd.

ita est utile, cf. c. 19, 28.

ut ne = ne.

3. *innocens est quispiam* ~~= si quis innocens est.~~ quispiam h.l. = non nemo.

6. *aliquo modo*, eenigermate.

8. *sciens*, oude juridische uitdrukking dikwijls verbonden met prudens = met voorbedachten rade.

9. *patimur*, vert.: wij laten het ons welgevallen.

12. *anseribus ... locantur*, uit dank voor hun waakzaamheid bij de bestorming van het kapitool door de Galliërs in 390 v. C.

14. *significent* = aanslaan.

at ... non possunt, tegenwerping, die Cicero zelf maakt; voeg in voor significant: fateor.

16. *bestiae*, vert.: redelooze dieren.

18. *salutatum* = veneratum.

21. *est ratio*, het staat met.

23. *cibaria*, bij sommige aanklachten, bv. de repetundis en de ambitu, werden aan de aanklagers belooningen gegeven.

populo gratissimum est. Deinde, si voletis, etiam tum, cum veri simile erit aliquem commisisse, in suspicione latratote; id quoque concedi potest. Sin autem sic agetis, ut arguatis aliquem patrem occidisse neque dicere possitis, aut quare aut quo modo, ac tantum modo sine suspicione latrabitis, crura quidem vobis nemo suffringet, sed, si ego hos bene novi, litteram illam, cui vos usque eo inimici estis, ut etiam Kal. omnis oderitis, ita vehementer ad caput adfigent, ut postea neminem alium nisi fortunas vestras accusare possitis.

Quid mihi ad defendendum, dedisti, bone accusator? XXI quid hisce autem ad suspicandum? 'Ne exheredaretur, veritus est'. Audio, sed qua de causa vereri debuerit, nemo dicit. 'Habebat pater in animo'. Planum fac. Nihil est; non, quicum deliberarit, quem certiorem fecerit, unde istud vobis suspicari in mentem venerit. Cum hōc modo accusas, Eruci, nonne hōc palam dicis: 'Ego quid acceperim, scio, quid dicam, nescio; unum illud spectavi, quod Chrysogonus aiebat, neminem isti patronum futurum; de bonorum emptione deque ea societate neminem esse qui verbum facere auderet hoc tempore'? Haec te opinio falsa in istam fraudem impulit; non mehercules verbum fecisses, si tibi quemquam responsurum putasses.

Operae pretium erat, si animadvertistis, iudices, neglegen-

Gij hebt u wel lelijk vergist, bone accusator!

---

26. *commisisse*, het object is verzwegen = (een misdrijf) begaan.

31. *litteram illam*, de letter K (calumniator).

32. *Kalendas omnis*, de eerste van de maand, waarop rente moest betaald worden, cf. Hor. Sat. I, 3, 87: cum tristes misero venere Kalendae. Vgl. ook Epod. II, 70.

33. *ut postea ... accusare possitis*, woordspeling, cf. Ulp. Digg. 48, 2, 4: calumnia notatis ius accusandi ademptum est; *fortunas accusare* (fortunas conqueri, deplorare) wordt gebr. van iemand, die door eigen schuld in het ongeluk is geraakt, opp. fortunas laudare.

XXI. 1. *bone*, ironisch!

3. *audio*, h. l. in andere bet. dan in cap. 18, 25, vert.: ja, dat zegt gij wel.

4. *planum fac*, cf. c. 19, 14.

4. *nihil est*, vert.: gij kunt het niet; *quicum* = quocum.

5. *non*, vul aan: potes planum facere.

6. *unde ... venerit*, consec.

10. *de ea societate*, cf. c. 7, 27.

11. *in istam fraudem* = facinus fraudulentum, cf. c. 17, 18.

12. *mehercules* = me iuvet Hercules.

14. *operae pretium erat*, het zou de moeite waard geweest zijn.

fraus - bedrog, zelfbedrog, dwaling, nadeel, schade, misdaad.

tiam eius in accusando considerare. Credo, cum vidisset, qui homines in hisce subselliis sederent, quaesisse, num ille aut ille defensurus esset; de me ne suspicatum quidem esse, quod antea causam publicam nullam dixerim. Posteaquam invenit neminem eorum, qui possunt et solent, ita neglegens esse coepit, ut, cum in mentem veniret ei, resideret, deinde spatiaretur, non numquam etiam puerum vocaret, credo, cui cenam imperaret, prorsus ut vestro consessu et hoc conventu pro summa solitudine abuteretur.

XXII Peroravit aliquando, adsedit; surrexi ego. Respirare visus est, quod non alius potius diceret. Coepi dicere. Usque eo animadverti, iudices, eum iocari atque alias res agere, antequam Chrysogonum nominavi; quem simul atque attigi, statim homo se erexit, mirari visus est. Intellexi, quid eum pupugisset. Iterum ac tertio nominavi. Postea homines cursare ultro et citro non destiterunt, credo, qui Chrysogono nuntiarent esse aliquem in civitate, qui contra voluntatem eius dicere auderet; aliter causam agi, atque ille existimaret, aperiri bonorum emptionem, vexari pessime societatem, gratiam potentiamque eius neglegi, iudices diligenter attendere, populo rem indignam videri. Quae quoniam te fefellerunt, Eruci, quoniamque vides versa esse omnia, causam

---

15. *credo*, h. l. ironisch.

16. *in hisce subselliis*, cf. c. 5, 16.

17. *quaesisse*, sc. eum; *ille aut ille*, i. p. v. het meer gebruikelijke hic et ille.

18. *causam publicam*, in het jaar 81 v. C. had Cicero P. Quinctius in een privaatproces verdedigd.

19. *possunt et solent*, sc. defendere.

21. *spatiaretur*, nl. op het spreekgestoelte.

puerum, zijn slaaf.

22. *consessu*, v. d. rechters, *conventu* = corona, (van de toehoorders) cf. p. Mil. 1, etsi vereor, iudices ... non enim corona consessus vester cinctus est, ut solebat.

23. *pro summa solitudine* = quasi esset summa solitudo.

XXII. 1. *surrexi ego*, ego achter het verbum geplaatst, = mijn nietig persoontje.

2. *usque eo ... antequam*, h. l. zijn 2 constr. gemengd nl. *usque eo ... dum* en *antea ... quam*.

3. *alias res agere*, uitdr. uit de taal van het dagelijksch leven = onoplettend zijn.

10. *pessime* = maxime.

12. *indignam* = ergerlijk.

13. *causam dici*, h. l. van den patronus.

pro Sex. Roscio, si non commode, at libere dici, quem dedi putabas, defendi intellegis, quos tradituros sperabas, vides iudicare, restitue nobis aliquando veterem tuam illam calliditatem atque prudentiam, confitere huc ea spe venisse, quod putares hic latrocinium, non iudicium futurum.

De parricidio causa dicitur; ratio ab accusatore reddita non est, quam ob causam patrem filius occiderit. Quod in minimis noxiis et in his levioribus peccatis, quae magis crebra et iam prope cotidiana sunt, vel maxime et primum quaeritur, quae causa maleficii fuerit, id Erucius in parricidio quaeri non putat oportere; in quo scelere, iudices, etiam cum multae causae convenisse unum in locum atque inter se congruere videntur, tamen non temere creditur, neque levi coniectura res penditur, neque testis incertus auditur, neque accusatoris ingenio res iudicatur. Cum multa antea commissa maleficia, cum vita hominis perditissima, tum singularis audacia ostendatur necesse est, neque audacia solum, sed summus furor atque amentia. Haec cum sint omnia, tamen exstent oportet expressa sceleris vestigia, ubi, qua ratione, per quos, quo tempore maleficium sit admissum. Quae nisi multa et manifesta sunt, profecto res tam scelesta, tam atrox, tam nefaria credi non potest.

§62

Wat is er al ni nodig om een gr weldaad als vad moord onloochbaar te bewijze

---

15. *dedi*, nl. aan den beul, zoo ook bij het volgende *tradituros.*

16. *veterem*, cf. c. 6, 30; *calliditatem*, h. l.: roep van behendigheid.

17. *huc venisse*, sc. te.

18. *latrocinium*, rooversbedrijf, roversbende.

19. *de parricidio causa dicitur* .... voorbeeld van een z. g. θέσις cf. Or. 46: „quaestio a propriis personis et temporibus ad universi generis orationem traducta appellatur θέσις".

ratio ... *reddita est*, rekenschap is afgelegd, de reden is opgegeven.

21. *noxiis*, noxia is een oud juridisch woord, dat ook voorkomt in de wet van de 12 tafelen = vergrijp.

22. *peccatis*, overtredingen; *iam prope*, i. p. v. het meer gebruikelijke prope iam.

25. *convenisse unum in locum*, op een en hetzelfde punt uitkomen.

27. *levi*, los; *incertus*, cf. certus accusator (c. 19, 6).

28. *accusatoris ingenio*, cf. c. 12, 22: qui locus ingenium patroni requirit aut oratoris eloquentiam .., desiderat?

30. *neque audacia solum*, z. g. κλίμαξ of gradatio, wanneer nl. het gezegde, voordat men verder gaat, nog eens herhaald wordt.

31. *cum sint*, h. l. concessief met nadruk op *sint*.

32. *expressa*, cf. c. 16, 23.

sceleris vestigia = signa, indicia, zakelijke bewijzen, *argumenta*, bewijzen uit vita en mores.

Magna est enim vis humanitatis; multum valet communio sanguinis; reclamitat istius modi suspicionibus ipsa natura; portentum atque monstrum certissimum est esse aliquem humana specie et figura, qui tantum immanitate bestias vicerit, ut, propter quos hanc suavissimam lucem aspexerit, eos indignissime luce privarit, cum etiam feras inter sese partus atque educatio et natura ipsa conciliet.

XXIII. Non ita multis ante annis aiunt T. Caelium quendam, Tarracinensem, hominem non obscurum, cum cenatus cubitum in idem conclave cum duobus adulescentibus filiis isset, inventum esse mane iugulatum. Cum neque servus quisquam reperiretur neque liber, ad quem ea suspicio pertineret, id aetatis autem duo filii propter cubantes ne sensisse quidem se dicerent, nomina filiorum de parricidio delata sunt. Quid poterat tam esse suspiciosum? neutrumne sensisse? ausum autem esse quemquam se in id conclave committere eo potissimum tempore, cum ibidem essent duo adulescentes filii, qui et sentire et defendere facile possent? Erat porro nemo, in quem ea suspicio conveniret. Tamen, cum planum iudicibus esset factum aperto ostio dormientes eos repertos esse, iudicio absoluti adulescentes et suspicione omni liberati sunt. Nemo enim putabat quemquam esse, qui, cum omnia divina atque humana iura scelere nefario polluisset, somnum statim capere potuisset, propterea quod, qui tantum facinus commiserunt, non modo sine cura quiescere, sed ne spirare quidem sine metu possunt.

---

36. *humanitatis,* cf. c. 16, 7.

37. *reclamitat,* *ἅπαξ εἰρημένον* = verzet zich tegen.

40. *propter quos,* aan welke hij verschuldigd is, dat hij . . .

42. *educatio,* cf. Off. I, 11: commune animantium omne est . . . cura quaedam eorum, quae procreata sint.

XXIII. 2. *Tarracinensem,* Tarracina een stad in Latium, het oude Anxur der Volsci.

3. *conclave,* een vertrek, dat gesloten kan worden (clavis).

6. *pertineret,* cf. c. 7, 7; *id aetatis . . . filii,* wordt verklaard door het volgende: qui et sentire et defendere facile possent.

propter = prope.

9. *ausum esse . . . committere,* pleonastisch, daar se committere alleen al beteekent: zich wagen in.

17. *polluisset,* vert.: met voeten treden.

18. *non modo,* achter modo: non te denken.

Videtisne, quos nobis poëtae tradiderunt patris ulciscendi causa supplicium de matre sumpsisse, cum praesertim deorum immortalium iussis atque oraculis id fecisse dicantur, tamen ut eos agitent Furiae neque consistere umquam patiantur, quod ne pii quidem sine scelere esse potuerunt? Sic se res habet, iudices: magnam vim, magnam necessitatem, magnam possidet religionem paternus maternusque sanguis; ex quo si qua macula concepta est, non modo elui non potest, verum usque eo permanat ad animum, ut summus furor atque amentia consequatur. Nolite enim putare, quem ad modum in fabulis saepenumero videtis, eos, qui aliquid impie sceleratequeque commiserunt, agitari et perterreri Furiarum taedis ardentibus. Sua quemque fraus et suus terror maxime vexat, suum quemque scelus agitat amentiaque adficit, suae malae cogitationes conscientiaeque animi terrent; haec sunt impiis assiduae domesticaeque Furiae, quae dies noctesque parentum poenas a consceleratissimis filiis repetant. Haec magnitudo maleficii facit, ut, nisi paene manifestum parricidium proferatur, credibile non sit, nisi turpis adulescentia, nisi omnibus flagitiis vita inquinata, nisi sumptus effusi cum probro atque dedecore, nisi praerupta audacia, nisi tanta temeritas, ut non procul abhor- XXIV

XXIV. 1. *videtisne*, ne = nonne cf. c. 12, 16.
quos, te denken aan Orestes en Alcmaeon, die aan de Rom. bekend waren uit de tragedies van Ennius, Pacuvius en Attius; met quos correspondeert het volgende *ut* (= quo modo) *eos*.
2. *cum praesertim*, ofschoon nog daarenboven.
5. *pii*, in hun kinderliefde (nl. jegens hun vader).
~~6. *necessitatem*, h. l. = dwang.~~
8. *ex quo* (sc. profuso).
9. *usque eo permanat ad animum* = dringt zoo diep het hart binnen.
11. *in fabulis*, in de tooneelstukken, cf. Cic. Acad. II, 89, waar het volgende fragment van Ennius voorkomt: Caeruleo incinctae angui incedunt, circumstant cum *ardentibus taedis*.
13. *sua quemque fraus*, voor sua te denken: neen!
fraus, cf. c. 21, 12.
suus terror, gewetensangst.
15. *conscientiae animi*, gewetenswroegingen; Cic. gebr. het plur. om het zich telkens herhalen der wroeging aan te duiden; *haec* = hae.
16. *domesticae*, in eigen boezem wonend.
17. *parentum*, h. l. gen. obiect.
19. *manifestum*, op heeterdaad betrapt cf. fur manifestus.
21. *sumptus effusi*, teugellooze verkwisting.
22. *praerupta audacia*, *praeruptus in deze overdr. beteekenis alleen op deze plaats bij Cic. = roekeloos.

reat ab insania. Accedat huc oportet odium parentis, animadversionis paternae metus, amici improbi, servi conscii, tempus idoneum, locus opportune captus ad eam rem; paene dicam, respersas manus sanguine paterno iudices videant oportet, si tantum facinus, tam immane, tam acerbum credituri sunt. Quare hoc quo minus est credibile, nisi ostenditur, eo magis est, si convincitur, vindicandum. §69

Naar hoe zwaar dan ook is de straf die er op staat

XXV Itaque cum multis ex rebus intellegi potest maiores nostros non modo armis plus quam ceteras nationes, verum etiam consilio sapientiaque potuisse, tum ex hac re vel maxime, quod in impios singulare supplicium invenerunt. Qua in re quantum prudentia praestiterint iis, qui apud ceteros sapientissimi fuisse dicuntur, considerate. Prudentissima civitas Atheniensium, dum ea rerum potita est, §70 fuisse traditur; eius porro civitatis sapientissimum Solonem dicunt fuisse, eum qui leges, quibus hodie quoque utuntur, scripsit. Is cum interrogaretur, cur nullum supplicium constituisset in eum, qui parentem necasset, respondit se id neminem facturum putasse. Sapienter fecisse dicitur, cum de eo nihil sanxerit, quod antea commissum non erat, ne non tam prohibere quam admonere videretur. Quanto nostri maiores sapientius! qui cum intellegerent nihil esse tam sanctum, quod non aliquando violaret audacia, supplicium in parricidas singulare excogitaverunt, ut, quos natura ipsa

---

24. *animadversionis* = straf cf. de animadversio censoria.

25. *locus opportune captus*, cf. de uitdr.: locum castris capere.

28. *credituri sunt* = zullen moeten gelooven.

29. *ostenditur* = manifestum profertur.

XXV. 1. *cum multis ex rebus*, vert.: zoowel uit veel (andere) dingen.

3. *sapientia* = staatsmanswijsheid.

6. *prudentissima*, cf. Liv. XXVIII, 41, 17: Athenienses, prudentissima civitas.

7. *rerum potita est*, potiri h. l. = in het bezit zijn van; *rerum* = de hegemonie.

9. *hodie quoque*, Sparta en Athene bleven bij de inlijving van Griekenland bij het Rom. rijk in 146 v. C. civitates liberae, hadden eigen bestuur en eigen rechtspraak.

13. *sanxerit*, bepalen.

14. *non tam ... quam*, niet zoozeer ... dan wel (veeleer); *admonere*, er toe aanzetten.

16. *supplicium singulare*, cf. Dig. 48, 9, 9: „poena parricidii more maiorum haec instituta est, ut parricida virgis sanguineis verberatus insuatur cum cane gallo gallinaceo et vipera et simia, deinde in mare profundum culleus iactetur".

cf. Tac. Ann. IV, 29 (comm. Orelli)

retinere in officio non potuisset, magnitudine poenae a maleficio summoverentur. Insui voluerunt in culleum vivos atque ita in flumen deici.

O singularem sapientiam, iudices! Nonne videntur hunc hominem ex rerum natura sustulisse et eripuisse, cui repente caelum, solem, aquam terramque ademerint, ut, qui eum necasset, unde ipse natus esset, careret iis rebus omnibus, ex quibus omnia nata esse dicuntur? Noluerunt feris corpus obicere, ne bestiis quoque, quae tantum scelus attigissent, immanioribus uteremur; non sic nudos in flumen deicere, ne, cum delati essent in mare, ipsum polluerent, quo cetera, quae violata sunt, expiari putantur; denique nihil tam vile neque tam vulgare est, cuius partem ullam reliquerint. Etenim quid tam est commune quam spiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus eiectis? Ita vivunt, dum possunt, ut ducere animam de caelo non queant, ita moriuntur, ut eorum ossa terra non tangat, ita iactantur fluctibus, ut numquam abluantur, ita postremo eiciuntur, ut ne ad saxa quidem mortui conquiescant. Tanti maleficii crimen, cui maleficio tam insigne supplicium est constitutum, probare te, Eruci, censes posse talibus viris, si ne causam quidem maleficii protuleris? Si hunc apud bonorum emptores ipsos accusares eique iudicio Chrysogonus praeesset, tamen diligentius paratiusque venisses. Utrum, XXVI

19. *voluerunt*, hebben bepaald.

XXVI. 1. *hunc* = talem; *ex rerum natura*, uit de wereld.

2. *cui*, causaal, *caelum .... terramque*, de vier elementen. (*τέσσαρα τῶν πάντων ῥιζώματα*).

4. *unde* = a quo.

6. *scelus* = schurk.

6. *ne bestiis ... immanioribus uteremur*, opdat wij ook niet aan de dieren nog verschrikkelijker wezens zouden hebben, cf. Ep. ad Att. I, 17, 9: „perfectumque, ut frequentissimo senatu et liberalissimo uterentur".

7. *non sic*, sic = zonder zak.

9. *expiari*, men schreef aan het zeewater reinigende kracht toe, cf. Il. 1, 314 en Eur. Iph. Taur. 1193: *θάλασσα κλύζει πάντα τ' ἀνθρώπων κακά.*

11. *commune*, gemeengoed.

15. *abluantur*, gereinigd worden (van schuld).

17. *cui maleficio*, maleficio herhaald, opdat men cui niet op crimen zal laten slaan.

18. *probare*, aannemelijk maken.

21. *diligentius paratiusque*, zorgvuldiger voorbereid; *venisses*, gij hadt moeten komen.

quid agatur, non vides, an apud quos agatur? Agitur de parricidio, quod sine multis causis suscipi non potest; apud homines autem prudentissimos agitur, qui intellegunt neminem ne minimum quidem maleficium sine causa admittere.

XXVII Esto; causam proferre non potes. Tametsi statim vicisse debeo, tamen de meo iure decedam et tibi, quod in alia causa non concederem, in hac concedam fretus huius innocentia. Non quaero abs te, quare patrem Sex. Roscius occiderit, quaero, quo modo occiderit. Ita quaero abs te, C. Eruci: quo modo, et sic tecum agam, ut meo loco vel respondendi vel interpellandi tibi potestatem faciam vel etiam, si quid voles, interrogandi. Quo modo occidit? ipse percussit an aliis occidendum dedit? Si ipsum arguis, Romae non fuit; si per alios fecisse dicis, quaero, servosne an liberos? *Si liberos,* quos homines? indidemne Ameria an hosce ex urbe sicarios? Si Ameria, qui sunt ii? cur non nominantur? si Roma, unde eos noverat Roscius, qui Romam multis annis non venit neque umquam plus triduo fuit? ubi eos convenit? qui conlocutus est? quo modo persuasit? Pretium dedit; cui dedit? per quem dedit? unde aut quantum dedit? Nonne his vestigiis ad caput maleficii perveniri solet? Et simul tibi in mentem veniat facito, quem ad modum vitam huiusce depinxeris; hunc hominem ferum atque agrestem fuisse, numquam cum homine quo-

Quomodo, quaero, Eruci, occiderit patrem Sex. Rosc? — §74 — per liberos? Refuto.

---

25. *admittere* = committere.

XXVII. 1. esto = εἶεν, nu goed (concessio).

2. *debeo*, vert.: (eigenlijk) moest overwinnen.

4. *non quaero ... quaero*, voor het tweede quaero in te voegen: sed.

6. *sic tecum agam*, uitdr. uit de dagelijksche omgangstaal: ik zal het zoo met je maken.

meo loco = nunc.

9. *aliis occidendum dedit?* = heeft hij den moord door anderen laten uitvoeren?

ipsum, sc. percussisse. *Romae non fuit*, hiervoor in te voegen: dan antwoord ik.

11. *indidemne Ameria*, eveneens uit Ameria, cf. Nep. Epam. 5, 2: indidem Thebis.

15. *qui* = quomodo; *pretium* = mercedem.

16. *unde* = a quo (argentario = bankier).

17. *caput* = uitgangspunt.

18. *facito*, facito met een daarvan afh. conjunctivus gebr. i. p. v. den imper. van een werkwoord van weten of zich herinneren.

20. *agrestem*, h. l. in malam partem gebr.

numquam ... constitisse, rhetorische overdrijving.

quam collocutum esse, numquam in oppido constitisse. §75 Qua in re praetereo illud, quod mihi maximo argumento ad huius innocentiam poterat esse, in rusticis moribus, in victu arido, in hac horrida incultaque vita istius modi maleficia gigni non solere. Ut non omnem frugem neque arborem in omni agro reperire possis, sic non omne facinus in omni vita nascitur. In urbe luxuries creatur, ex luxurie exsistat avaritia necesse est, ex avaritia erumpat audacia, inde omnia scelera ac maleficia gignuntur; vita autem haec rustica, quam tu agrestem vocas, parsimoniae, diligentiae, iustitiae magistra est.

XXVIII Verum haec missa facio; illud quaero, is homo, qui, ut tute dicis, numquam inter homines fuerit, per quos homines hoc tantum facinus, tam occultum, absens praesertim, conficere potuerit. Multa sunt falsa, iudices, quae tamen argui suspiciose possunt; in his rebus si suspicio reperta erit, culpam inesse concedam. Romae Sex. Roscius occiditur, cum in agro Amerino esset filius. Litteras, credo, misit alicui sicario, qui Romae noverat neminem. Arcessivit aliquem. *Quem* aut quando? Nuntium misit. Quem aut ad quem? Pretio, gratia, spe, promissis induxit aliquem. Nihil horum ne confingi quidem potest; et tamen causa de parricidio dicitur.

---

21. *constitisse* = moratum esse, cf. Verr. I, 46.

22. *praetereo illud,* in den vorm van een z. g. *praeteritio* spreekt Cic. over het leven op het land, om hieruit het maximum argumentum voor de onschuld van zijn cliënt te putten.

24. *victu arido,* sober, karig.

25. *maleficia gigni,* cf. het slot van Cato de re rust praef. 2: minimeque male cogitantes sunt, qui in eo studio occupati sunt.

27. *in urbe luxuries ... erumpat audacia,* κλῖμαξ (gradatio).

31. *diligentiae,* zuinigheid in het huishouden.

31. *iustitiae magistra,* ook Aristoteles (Oeconom. 1343*a*, 28) spreekt van γεωργικὴ δικαία.

XXVIII. 1. *missa facio* = missum facio = praetereo. = omitto = mitto.

2. *tute* = een versterkt tu

5. *suspiciose,* op een wijze, die achterdocht tegen iemand opwekt

suspicio, vert.: slechts een schijn van vermoeden.

10. *spe,* nl. op belooningen.

10 *induxit,* sc. ad caedem.

11. *nihil horum,* i. p. v. nihil earum rerum

ne confingi quidem, vul aan: laat staan bewezen worden

et tamen causa .... dicitur, en toch moeten wij hier als verdediger optreden .....

wat een papierverkwisting!

Reliquum est, ut per servos id admiserit. O, di immortales, rem miseram et calamitosam, quod in tali crimine, quod innocentibus saluti solet esse, ut servos in quaestionem polliceantur, id Sex. Roscio facere non licet! Vos, qui hunc accusatis, omnis eius servos habetis; unus puer victus cotidiani [ad]minister ex tanta familia Sex. Roscio relictus non est. Te nunc appello, P. Scipio, te, *M*. Metelle; vobis advocatis, vobis agentibns aliquotiens duos servos paternos in quaestionem ab adversariis Sex. Roscius postulavit; meministisne T. Roscium recusare? Quid? ii servi ubi sunt? Chrysogonum, iudices, sectantur; apud eum sunt in honore et in pretio. Etiam nunc, ut ex iis quaeratur, ego postulo, hic orat atque obsecrat. Quid facitis? cur recusatis? Dubitate etiam nunc, iudices, si potestis, a quo sit Sex. Roscius occisus, ab eone, qui propter illius mortem in egestate et insidiis versatur, cui ne quaerendi quidem de morte patris potestas permittitur, an ab iis, qui quaestionem fugitant, bona possident, in caede atque ex caede vivunt. Omnia, iudices, in hac causa sunt misera atque indigna; tamen hoc nihil neque acerbius neque iniquius proferri potest: mortis paternae de servis paternis quaestionem habere filio non licet! Ne tam diu quidem dominus erit in suos, dum ex iis de patris morte quaeratur? Veniam, neque ita multo

---

15. *ut* = dat namelijk.

16. *servos in quaestionem polliceantur*, slaven geven om een verhoor (onder pijnigingen) te ondergaan, daar een slaaf alleen op deze wijze werd ondervraagd. Het was echter niet geoorloofd, dat een slaaf getuigenis aflegde in caput domini, mits deze laatste hem daartoe vrijwillig afstond.

17. *unus puer . . . relictus non est*, vert.: ~~zelfs niet één enkele slaaf is hem overgebleven~~.

19. *P. Scipio* en *M. Metelle*, het is niet met juistheid te bepalen, welke personen hier bedoeld worden.

20. *vobis advocatis*, advocati zijn zij, die door hun getuigenis of alleen door hun aanwezigheid den beklaagde trachten bij te staan (getuigen à décharge). *vobis agentibus*, met uwe medewerking,

22. *T. Roscium*, sc. Magnum.

23. *sectantur*, van den lakei gebr., die op een eerbiedigen afstand zijn meester volgt.

28. *insidiis*, cf. c. 9, 30.

30. *in caede*, nl. als sicarii, *ex caede*, als sectores.

32. *hoc* = abl. comp.

34. *dominus erit*, moet hij zijn.

dum = totdat.

35. *neque ita multo post*, nl. in cap. 41.

post, ad hunc locum; nam hoc totum ad Roscios pertinet, de quorum audacia tum me dicturum pollicitus sum, cum Eruci crimina diluissem.

XXIX Nunc, Eruci, ad te venio. Conveniat mihi tecum necesse est, si ad hunc maleficium istud pertinet, aut ipsum sua manu fecisse, id quod negas, aut per aliquos liberos aut servos. Liberosne? quos neque ut convenire potuerit neque qua ratione inducere neque ubi neque per quos neque qua spe aut quo pretio, potes ostendere. Ego contra ostendo non modo nihil eorum fecisse Sex. Roscium, sed ne potuisse quidem facere, quod neque Romae multis annis fuerit neque de praediis umquam temere discesserit. Restare tibi videbatur servorum nomen, quo quasi in portum reiectus a ceteris suspicionibus confugere posses; ubi scopulum offendis eius modi, ut non modo ab hoc crimen resilire videas, verum omnem suspicionem in vosmet ipsos recidere intellegas. Quid ergo est? quo tandem accusator inopia argumentorum confugit? Eius modi tempus erat', inquit, 'ut homines vulgo impune occiderentur; quare hoc tu propter multitudinem sicariorum nullo negotio facere potuisti'. Interdum mihi videris, Eruci, una mercede duas res assequi velle, nos iudicio perfundere, accusare autem eos ipsos, a quibus mercedem accepisti. Quid ais? vulgo occidebantur? Per quos et a quibus? Nonne cogitas te a sectoribus huc

---

36. *hoc totum* = deze geheele zaak.

XXIX. 1. *conveniat . . . necesse est*, recapitulatie der bewijsvoering vanaf c. 27.

2. *pertinet*, cf. c. 7, 8.

3. *id quod negas*, Erucius heeft eigenlijk dit niet uitdrukkelijk ontkend, maar geen gebruik gemaakt van Cicero's aansporing: „interpellandi tibi potestatem faciam" (c. 27, 8), zelfs niet bij de woorden: „si ipsum arguis, Romae non fuit".

4. *quos* = at eos; *ut* = quo modo.

9. *temere*, zonder reden.

10. *servorum nomen* = ut servos nominares.

12. *resilire*, op iets afstuiten,

16. *ut homines vulgo . . . occiderentur* = dat het moorden ... aan de orde van den dag was.

17. *nullo negotio*, cf. c. 7, 24.

18. *una mercede duas res assequi*, twee vliegen in één klap slaan.

19. *nos iudicio perfundere*, ons een schrik op het lijf jagen met een proces.

21. *sectoribus*, opkoopers van verbeurd verklaard goed; het woord, afgeleid van seco, heeft deze beteekenis gekregen of omdat de opkooper het goed weer in het klein verkocht (secabat), of om de procenten, die wegens de schulden in aftrek kwamen van het vermogen, dat de opkooper moest aanvaarden.

adductum esse? Quid postea? Nescimus per ista tempora eosdem fere sectores fuisse collorum et bonorum? Ii denique, qui tum armati dies noctesque concursabant, qui Romae erant assidui, qui omni tempore in praeda et in sanguine versabantur, Sex. Roscio temporis illius acerbitatem iniquitatemque obicient et illam sicariorum multitudinem, in qua ipsi duces ac principes erant, huic crimini putabunt fore? qui non modo Romae non fuit, sed omnino, quid Romae ageretur, nescivit, propterea quod ruri assiduus, quem ad modum tute confiteris, fuit.

Vereor, ne aut molestus sim vobis, iudices, aut ne ingeniis vestris videar diffidere, si de tam perspicuis rebus diutius disseram. Eruci criminatio tota, ut arbitror, dissoluta est; nisi forte exspectatis, ut illa diluam, quae de peculatu ac de eius modi rebus commenticiis inaudita nobis ante hoc tempus ac nova obiecit; quae mihi iste visus est ex aliqua oratione declamare, quam in alium reum commentaretur; ita neque ad crimen parricidii neque ad eum, qui causam dicit, pertinebant; de quibus quoniam verbo arguit, verbo satis est negare. Si quid est, quod ad testes reservet, ibi quoque nos, ut in ipsa causa, paratiores reperiet, quam putabat.

XXX Venio nunc eo, quo me non cupiditas ducit, sed fides.

---

29. *qui*, hij, die toch.

31. *tute*, cf. c. 28, 2.

33. *ingeniis*, h. l. = inzicht.

34. *dissoluta*, dissolvo = ontzenuwen, zoo ook diluo, cf. Orat. II, 236: odiosas res, quas argumentis dilui non facile est, ioco risuque dissolvit.

35. *exspectatis ut*, ut gebr. omdat in het verbum een begrip van een wensch ligt opgesloten, cf. Caesar B. C. 1, 6, 5.

35. *de peculatu*, peculatus is furtum publicum, het verduisteren van staatsgeld; waarschijnlijk hadden de aanklagers Sex. Roscius verdacht gemaakt, dat hij een gedeelte van de verbeurdverklaarde goederen van zijn vader had verduisterd.

38. *declamare*, eig. met luide stem voordragen, en wel van iemand, die zich in de redenaarskunst oefent; *commentaretur* = meditaretur, instudeeren, prepareeren.

40. *verbo*, vert.: slechts met een enkel woord.

41. *ad testes*, deze toch werden eerst na Cicero's rede ondervraagd.

42. *quam putabat*, vert.: dan hij meent.

Caput 30—42. **Tegen de Roscii (Capito en Magnus).**

XXX. 1. *cupiditas*, studium accusandi.

fides, plichtsgevoel.

Nam si mihi liberet accusare, accusarem alios potius, ex quibus possem crescere; quod certum est non facere, dum utrumvis licebit. Is enim mihi videtur amplissimus, qui sua virtute in altiorem locum pervenit, non qui ascendit per alterius incommodum et calamitatem.¹) Desinamus aliquando ea scrutari, quae sunt inania; quaeramus ibi maleficium, ubi et est et inveniri potest; iam intelleges, Eruci, certum crimen quam multis suspicionibus coarguatur; tametsi neque omnia dicam et leviter unum quidque tangam. Neque enim id facerem, nisi necesse esset, et id erit signi me invitum facere, quod non persequar longius, quam salus huius et mea fides postulabit.

§ 84 Causam tu nullam reperiebas in Sex. Roscio; at ego in T. Roscio reperio. Tecum enim mihi res est, T. Rosci, quoniam istic sedes ac te palam adversarium esse profiteris. De Capitone post viderimus, si, quem ad modum paratum esse audio, testis prodierit; tum alias quoque suas palmas cognoscet, de quibus me ne audisse quidem suspicatur. L. Cassius ille, quem populus Romanus verissimum et sapientissimum iudicem putabat, identidem in causis quaerere solebat, 'cui bono' fuisset. Sic vita hominum est, ut ad maleficium nemo conetur sine spe atque emolumento accedere. Hunc quaesitorem ac iudicem fugiebant atque horre- § 85

---

3. *crescere*, in aanzien toenemen; jonge Romeinen trachtten, door het aanklagen van aanzienlijke mannen, zich den weg tot de ambten te banen.
certum est, cf. c. 11, 19.
4. *utrumvis*, sc. accusare vel non accusare.
6. *alterius*, van zijn naaste.
8. *certum crimen*, een gegronde beschuldiging.
9. *tametsi*, intusschen.
11. *id erit signi* = hoc erit signum cf. Ter. Eun. 4, 1, 14.
12. *persequar*, h. l. = uitvoeren, behandelen. (kan het vaak beteekenen).
16. *istic*, in subselliis accusatorum.
17. *viderimus*, h. l. = videbimus.
paratum esse, sc. eum.
18. *palmas*, heldendaden, cf. c. 6, 30, ironisch i. p. v. flagitia.
20. *L. Cassius Longinus*, consul in 127 en censor in 125 v. C.
verissimum, verus gebr. i. p. v. verax. = waarheidlievend.
22. *cui bono*, cf. c. 5, 20.
23. *sine spe atque emolumento*, zonder hoop op voordeel.
24. *quaesitorem*, cf. c. 4, 17.
fugiebant atque horrebant, hadden den grootsten angst voor.

¹) het volgende zinnetje slaat weer op deze zaak.

bant ii, quibus periculum creabatur, ideo quod, tametsi veritatis erat amicus, tamen natura non tam propensus ad misericordiam quam implacatus ad severitatem videbatur. Ego, quamquam praeëst huic quaestioni vir et contra audaciam fortissimus et ab innocentia clementissimus, tamen facile me paterer vel illo ipso acerrimo iudice quaerente vel apud Cassianos iudices, quorum etiam nunc ii, quibus causa dicenda est, nomen ipsum reformidant, pro Sex. Roscio
XXXI dicere. In hac enim causa cum viderent illos amplissimam pecuniam possidere, hunc in summa mendicitate esse, illud quidem non quaererent, cui bono fuisset, sed eo perspicuo crimen et suspicionem potius ad praedam adiungerent quam ad egestatem. Quid, si accedit eodem, ut tenuis antea fueris? quid, si ut avarus? quid, si ut audax? quid, si ut illius, qui occisus est, inimicissimus? num quaerenda causa, quae te ad tantum facinus adduxerit? Quid ergo horum negari potest? Tenuitas hominis eius modi est, ut dissimulari non queat atque eo magis eluceat, quo magis occultatur. Avaritiam praefers, qui societatem coieris de municipis cognatique fortunis cum alienissimo. Quam sis audax, ut alia obliviscar, hinc omnes intellegere potuerunt, quod

---

25. *periculum* is bij Cic. de vaste uitdrukking voor het gevaar van de rei in de causae publicae.
creabatur = bereiden.
27. *implacatus* = implacabilis.
29. *ab innocentia* = voor de onschuld.
30. *facile*, cf. c. 20, 8.
iudice quaerente, als hij iudex quaestionis of quaesitor was.
31. *apud Cassianos iudices*, spreekwoordelijk van strenge rechters gezegd, cf. Verr. III, 146: „non quaero iudices Cassianos, veterum iudiciorum severitatem non requiro".
XXXI. 1. *cum viderent*, sc. iudices Cassiani = als ze zouden zien; *illos*, sc. Roscios.
2. *hunc*, sc. Sex. Roscium.
3. *eo perspicuo*, abl. abs.
4. *adiungerent* = richten naar.
praedam . . . *egestatem*, abstracta i. p. v. de woorden: roovers en geplunderde.
5. *tenuis* = inops.
6. *quid, si*, voluit: quid, si accedit, ut avarus fueris.
11. *praefers* = prae te fers. = aan den dag leggen.
societatem, nl. met Chrysogonus.
municipis = civis eiusdem municipii.
12. *alienissimo*, vgl. ons: wildvreemde.
13. *ut alia obliviscar* = silentio praetermittam.

ex tota societate, hoc est ex tot sicariis, solus tu inventus es, qui cum accusatoribus sederes atque os tuum non modo ostenderes, sed etiam offerres. Inimicitias tibi fuisse cum Sex. Roscio et magnas rei familiaris controversias concedas necesse est. Restat, iudices, ut hoc dubitemus, uter potius § 88 Sex. Roscium occiderit, is, ad quem morte eius divitiae venerint, an is, ad quem mendicitas, is, qui antea tenuis fuerit, an is, qui postea factus sit egentissimus, is, qui ardens avaritia feratur infestus in suos, an is, qui semper ita vixerit, ut quaestum nosset nullum, fructum autem eum solum, quem labore peperisset, is, qui omnium sectorum audacissimus sit, an is, qui propter fori iudiciorumque insolentiam non modo subsellia, verum etiam urbem ipsam reformidet, postremo, iudices, id quod ad rem mea sententia maxime pertinet, utrum inimicus potius an filius.

Haec tu, Eruci, tot et tanta si nanctus esses in reo, XXXII § 89 quam diu diceres! quo te modo iactares! tempus hercule te citius quam oratio deficeret. Etenim in singulis rebus eius modi materies est, ut dies singulos possis consumere. Neque ego non possum; non enim tantum mihi derogo (tametsi nihil adrogo) ut te copiosius quam me putem posse dicere. Verum ego forsitan propter multitudinem patronorum in grege adnumerer, te pugna Cannensis accusatorem sat bonum fecit.

---

15. *os tuum*, vert.: uw ~~onbeschaamd gezicht~~ tronie.
16. *offerres*, te koop loopen met.
18. *dubitemus*, twijfelend overleggen.
26. *insolentiam*, h. l. onbekendheid met.

XXXII. 2. *te ... iactares*, kan hier beteekenen: u weren of: gesticuleeren, daar Erucius hierin zeer sterk was, cf. c. 21, 21.

3. *tempus ... deficeret*, cf. Verr. IV, 59: dies me citius defecerit quam nomina.

oratio, h. l. = woorden, stof.

rebus, punten.

5. *neque ... non*, cf. c. 15, 25.

6. *copiosius*, uitvoeriger.

verum ego, de gedachte, die Cic. wil weergeven, wordt afgebroken door de digressio over het verminderde aantal aanklagers (accusatores) door de proscripties, bij 32, 31, verum, ut coepi dicere ... wordt deze gedachte verder uitgewerkt.

7. *in grege*, onder den grooten hoop.

8. *pugna Cannensis*, h. l. spreekw. gebr. voor de proscripties van Sulla.

Multos caesos non ad Trasumennum lacum sed ad Servilium vidimus.

Quís ibi non est vúlneratus férro Phrygio? Non necesse est omnes commemorare Curtios, Marios, denique † Mammeos, quos iam aetas a proeliis avocabat, postremo Priamum ipsum senem, Antistium, quem non modo aetas, sed etiam leges pugnare prohibebant. Iam quos nemo propter ignobilitatem nominat, sescenti sunt, qui inter sicarios et de veneficiis accusabant; qui omnes, quod ad me attinet, vellem viverent. Nihil enim mali est canes ibi quam plurimos esse, ubi permulti observandi multaque servanda sunt. Verum, ut fit, multa saepe inprudentibus imperatoribus vis belli ac turba molitur. Dum is in aliis rebus erat occupatus, qui summam rerum administrabat, erant interea, qui suis vulneribus mederentur; qui, tamquam si offusa rei publicae sempiterna nox esset, ita ruebant in tenebris omniaque miscebant; a quibus miror, ne quod iudiciorum esset vestigium, non subsellia quoque esse combusta; nam et accusatores et iudices sustulerunt. Hoc commodi est, quod ita vixerunt, ut testes omnes, si

---

9. *multos*, sc. accusatores.

ad Servilium (sc. lacum). lacus Servilius was bij het Forum; hier, evenals op het Forum, werden de hoofden der vogelvrijverklaarden te pronk gesteld.

11. *quís ibi . . . férro Phrygio*, versregel uit een tragedie van Ennius, volgens den Schol. woorden van Ulixes.

12. *Curtios, Marios, Mammeos*, verder onbekend.

13. *a proeliis*, sc. forensibus. Cicero meent, dat lieden als de genoemden te oud waren om nog iets als aanklagers te kunnen praesteeren.

14. *Priamum ipsum senem*, waarsch. woorden uit dezelfde tragedie van Ennius; *Antistium*, evenals de drie vorigen onbekend.

15. *leges*, het is zeer waarschijnlijk, dat Antistius door een rechterlijk vonnis of wegens een valsche aanklacht het recht om aan te klagen had verloren.

16. *iam quos*, voor quos in te voegen: ii.

17. *inter sicarios*, (wegens sluipmoord), *de veneficiis* (wegens vergiftiging) accusare bij de gelijknamige quaestiones perpetuae.

20. *verum, ut fit*, hiervoor te denken een gedachte die ongeveer aldus zou luiden: maar niet alleen aanklagers van beroep, ook onschuldigen werden gedood, want . . . .

inprudentibus, cf. 8, 9. buiten weten van..

22. *is, qui summam rerum administrabat*, nl. Sulla; *summam rerum*, het oppergezag.

23. *vulneribus*, h. l. = schulden. (Van Wg. Mull. vulnus 2.a)

25. *ruebant* = caeco furore ferebantur: *miscebant*, onderste boven keeren.

26. *non . . . quoque*, ook nog niet.

28. *hoc commodi est* = hierbij is het voordeel.

cuperent, interficere non possent; nam, dum hominum genus erit, qui accuset eos, non deërit; dum civitas erit, iudicia fient. Verum, ut coepi dicere, et Erucius, haec si haberet in causa, quae commemoravi, posset ea quamvis diu dicere, et ego, iudices, possum; sed in animo est, quem ad modum ante dixi, leviter transire ac tantum modo perstringere unam quamque rem, ut omnes intellegant me non studio accusare, sed officio defendere.

Video igitur causas esse permultas, quae istum impellerent; videamus nunc, ecquae facultas suscipiendi maleficii fuerit. Ubi occisus est Sex. Roscius? — Romae. — Quid? tu, T. Rosci, ubi tunc eras? — Romae. Verum quid ad rem? et alii multi. — Quasi nunc id agatur, quis ex tanta multitudine occiderit, ac non hoc quaeratur, eum, qui Romae sit occisus, utrum veri similius sit ab eo esse occisum, qui assiduus eo tempore Romae fuerit, an ab eo, qui multis annis Romam omnino non accesserit. Age nunc ceteras quoque facultates consideremus. Erat tum multitudo sicariorum, id quod commemoravit Erucius, et homines impune occidebantur. Quid? ea multitudo quae erat? Opinor, aut eorum, qui in bonis erant occupati, aut eorum, qui ab iis conducebantur, ut aliquem occiderent. Si eos putas, qui alienum adpetebant, tu es in eo numero, qui nostra pecunia dives es; sin eos, quos qui leviore nomine appellant, percussores vocant, quaere, in cuius fide sint et clientela; XXXIII

---

32. *haberet in causa*, cf. Rosc. Com. 37: gravissimum argumentum, quod ego pluribus verbis amplecterer, si non alia certiora et clariora in causa haberem; *in causa* = voor zich.
quamvis, cf. c. 16, 14.
34. *leviter transire* = leviter attingere.
36. *studio*, cf. 30, 1, cupiditas, niet te vertalen door: met opzet.
XXXIII. 1. *istum*, sc. Titum Roscium.
impellerent, vert.: konden aanzetten.
2. *ecquae* = num quae; *facultas*, cf. Invent. I, 41: „facultates sunt, aut quibus facilius fit aut sine quibus aliquid confici non potest.
4. *verum quid ad rem*, sc. id pertinet?
5. *et* = etiam.
6. *ac non hoc*, aan te vullen door: potius.
13. *in bonis*, (sc. emendis) nl. als sectores.
15. *alienum* = het goed van anderen.
tu es, hiervoor te denken: respondeo tibi.
16. *leviore nomine*, onder een zachtere benaming.

mihi crede, aliquem de societate tua reperies; et, quicquid tu contra dixeris, id cum defensione nostra contendito; ita facillime causa Sex. Rosci cum tua conferetur. Dices: 'Quid postea, si Romae assiduus fui?' Respondebo: 'At ego omnino non fui.' — Fateor me sectorem esse, verum et alii multi. — At ego, ut tute arguis, agricola et rusticus. — Non continuo, si me in gregem sicariorum contuli, sum sicarius. — At ego profecto, qui ne novi quidem quemquam sicarium, longe absum ab eius modi crimine. Permulta sunt, quae dici possunt, quare intellegatur summam tibi facultatem fuisse maleficii suscipiendi; quae non modo idcirco praetereo, quod te ipsum non libenter accuso, verum eo magis etiam, quod, si de illis caedibus velim commemorare, quae tum factae sunt ista eadem ratione, qua Sex. Roscius occisus est, vereor, ne ad plures oratio mea pertinere videatur.

XXXIV Videamus nunc strictim, sicut cetera, quae post mortem Sex. Rosci abs te, T. Rosci, facta sunt; quae ita aperta et manifesta sunt, ut me dius fidius, iudices, invitus ea dicam. Vereor enim, cuicuimodi es, T. Rosci, ne ita hunc videar voluisse servare, ut tibi omnino non pepercerim. Cum hoc vereor et cupio tibi aliqua ex parte, quod salva fide possim, parcere, rursus immuto voluntatem meam; venit enim mihi in mentem oris tui. Tene, cum ceteri socii §95

---

18. *aliquem*, duidelijke toespeling op Chrysogonus. justement!
societate, complot.
19. *contendito* = vergelijk.
21. *quid postea* = wat volgt daaruit?
24. *non continuo* = volgt daaruit terstond dat ... cf. Hor. Sat. II, 3, 160: si quis non sit avarus, continuo sanus?
26. *permulta ... quare*, cf. c. 14, 21.
30. *eo* = idcirco, *magis etiam*, gew. etiam magis.
de caedibus .... commemorare, constr. met praepositie i. p. v. objectsaccusativus.
XXXIV. 1. *strictim*, cf. 32, 34.
3. *me dius fidius*, (ita) me dius fidius (iuvet).
4. *cuicuimodi*, cuicui gen. van quisquis, h. l. = quamvis sis homo nequam.
6. *salva fide*, cf. c. 1, 27: salvo officio.
quod ... possim, cf. quod sciam. c. 6, 32.
7. *rursus immuto voluntatem*, berouwt het mij weer.
8. *oris tui*, cf. c. 31, 15.
tēnĕ .... depoposcisse, een vraag die misnoegen te kennen geeft, staat in den acc. c. inf. vert.: is het werkelijk mogelijk dat ....

) maar ik die ..., ben daar toch zeker in ieder geval ... profecto

tui fugerent ac se occultarent, ut hoc iudicium non de illorum praeda, sed de huius maleficio fieri videretur, potissimum tibi partes istas depoposcisse, ut in iudicio versarere et sederes cum accusatore? Qua in re nihil aliud adsequeris, nisi ut ab omnibus mortalibus audacia tua cognoscatur et impudentia. Occiso Sex. Roscio quis primus Ameriam nuntiat? Mallius Glaucia, quem iam antea nominavi, tuus cliens et familiaris. Quid attinuit eum potissimum nuntiare, quod, si nullum iam ante consilium de morte ac de bonis eius inieras nullamque societatem neque sceleris neque praemii cum homine ullo coieras, ad te minime omnium pertinebat? — Sua sponte Mallius nuntiat. — Quid, quaeso, eius intererat? An, cum Ameriam non huiusce rei causa venisset, casu accidit, ut id, quod Romae audierat, primus nuntiaret? Cuius rei causa venerat Ameriam? 'Non possum', inquit, 'divinare'. Eo rem iam adducam, ut nihil divinatione opus sit. Qua ratione *T.* Roscio Capitoni primum nuntiavit? Cum Ameriae Sex. Rosci domus, uxor liberique essent, cum tot propinqui cognatique optime convenientes, qua ratione factum est, ut iste tuus cliens, sceleris tui nuntius, T. Roscio Capitoni potissimum nuntiaret? Occisus est a cena rediens; nondum lucebat, cum Ameriae scitum est. Quid hic incredibilis cursus, quid haec tanta celeritas festinatioque significat? Non quaero, quis percusserit; nihil est, Glaucia, quod metuas; non excutio te, si quid forte ferri habuisti, non scrutor; nihil ad me arbitror pertinere; quoniam, cuius consilio occisus sit, invenio, cuius manu sit percussus, non laboro. Unum hoc sumo, quod mihi apertum tuum scelus resque manifesta dat: Ubi aut

---

10. *de illorum praeda,* men verwacht sua, doch de redenaar verlaat het standpunt der indirecte rede en geeft zijn eigen oordeel.

11. *istas,* die verachtelijke.

15. *iam antea,* cf. 7, 10.

17. *nuntiare, quod* = nuntiare (id) quod.

19. *ad te minime,* daar hij immers zijn vijand was.

25. *qua ratione* = cur?

27. *liberi,* dikwijls ook gebr. van één kind.

optime convenientes, cf. Verr. IV, 147 = die met hem in de beste verstandhouding leefden.

31. *incredibilis cursus,* cf. c. 7, 16 = een ongelooflijk (snelle) rit.

36. *non laboro* = non curo.

unde audivit Glaucia? qui tam cito scivit? Fac audisse statim; quae res eum nocte una tantum itineris contendere coëgit? quae necessitas eum tanta premebat, ut, si sua sponte iter Ameriam faceret, id temporis Roma proficisceretur, nullam partem noctis requiesceret?

XXXV Etiamne in tam perspicuis rebus argumentatio quaerenda aut coniectura capienda est? Nonne vobis haec, quae audistis, cernere oculis videmini, iudices? non illum miserum, ignarum casus sui redeuntem a cena videtis, non positas insidias, non impetum repentinum? non versatur ante oculos vobis in caede Glaucia? non adest iste T. Roscius? non suis manibus in curru collocat Automedontem illum, sui sceleris acerbissimi nefariaeque victoriae nuntium? non orat, ut eam noctem pervigilet, ut honoris sui causa laboret, ut Capitoni quam primum nuntiet? Quid erat, quod Capitonem primum scire voluit? Nescio, nisi hoc video, Capitonem in his bonis esse socium; de tribus et decem fundis tres nobilissimos fundos eum video possidere. Audio praeterea non hanc suspicionem nunc primum in Capitonem conferri; multas esse infames eius palmas, hanc primam esse tamen lemniscatam, quae Roma ei deferatur; nullum modum esse hominis occidendi, quo ille non aliquot occiderit, multos ferro, multos veneno; habeo etiam dicere, quem contra morem maiorum minorem annis LX de ponte

---

38. *audisse*, sc. eum.
39. *contendere* = conficere.
41. *id temporis*, vert.: op zoo'n laat uur.
XXXV. 2. *nonne vobis haec... cernere oculis videmini?* Cicero maakt hier gebr. van de rhetorische figuur genaamd διατύπωσις of ὑποτύπωσις = descriptio of demonstratio, een aanschouwelijke voorstelling.
nonne... non... non, non is de voortzetting van nonne.
7. *Automedontem*, wagenmenner van Achilles, wiens snel rijden spreekwoordelijk was.
11. *nescio nisi hoc video*, h. l. nisi = slechts.
13. *nobilissimos*, cf. c. 8, 5.
14. *non* te verbinden met nunc primum.
hanc suspicionem = huius rei, caedis.
15. *palmas*, cf. c. 6, 30.
16. *lemniscatam*, palma lemniscata was een eerepalm met linten versierd, welke voor de eerste prijs gold.
18. *habeo dicere*, cf. ἔχω λέγειν.

in Tiberim deiecerit; quae, si prodierit atque adeo cum prodierit (scio enim proditurum esse), audiet. Veniat modo, explicet suum volumen illud, quod ei planum facere possum Erucium conscripsisse; quod aiunt illum Sex. Roscio intentasse et minitatum esse se omnia illa pro testimonio esse dicturum. O praeclarum testem, iudices! o gravitatem dignam expectatione! o vitam honestam atque eius modi, ut libentibus animis ad eius testimonium vestrum ius iurandum accommodetis! Profecto non tam perspicue nos istorum maleficia videremus, nisi ipsos caecos redderet cupiditas et avaritia et audacia.

XXXVI Alter ex ipsa caede volucrem nuntium Ameriam ad socium atque adeo magistrum suum misit, ut, si dissimulare omnes cuperent se scire, ad quem maleficium pertineret, tamen ipse apertum suum scelus ante omnium oculos poneret. Alter, si dis immortalibus placet, testimonium etiam in Sex. Roscium dicturus est; quasi vero id nunc agatur, utrum, is quod dixerit, credendum ac non, quod fecerit, vindicandum sit. Itaque more maiorum comparatum est, ut in minimis rebus homines amplissimi testimonium

---

20. *quem . . . deiecerit.* In de comitia centuriata begaven zich de burgers, als zij hun stem moesten uitbrengen in een omheinde ruimte (ovile, saepta); dit ovile had evenveel uitgangen (pontes), als er centuriae tegelijk stemden. 60-jarige mannen nu (sexagenarii) werden niet meer tot de stemming toegelaten, vandaar de uitdrukking sexagenarios de ponte (deicere).

Anderen willen in deze woorden een toespeling zien op de barbaarsche gewoonte van oudtijds om 60-jarige grijsaards als offer van den Pons Sublicius in den Tiber te werpen; het werpen van stroopoppen (z. g. argei), in den Tiber op de Idus van Mei, zou nog aan deze menschenoffers herinneren.

atque adeo, cf. c. 10, 26. = sive potius.

22. *planum facere,* cf. c. 19, 14.

24. *intentasse et minitatum esse,* heeft voorgehouden onder de bedreiging.

pro testimonio = bij het getuigenverhoor.

25. *praeclarum,* h. l. ironisch.

gravitatem, gewichtige persoonlijkheid.

28. *ius iurandum,* cf. c. 3, 16.

XXXVI. 1. *alter,* T. Roscius Magnus; *ex,* onmiddellijk na.

2. *magistrum,* lanistam sc. Capitonem.

si = etiamsi.

5. *alter,* T. Roscius Capito.

si dis placet, uitdr. om verbazing of wrevel uit te drukken = zoo waar, nota bene!

6. *quasi vero . . . ac non,* cf. c. 33, 5.

7. *credendum,* hierachter aan te vullen: necne.

8. *comparatum est* = institutum est.

§103 de sua re non dicerent. Africanus, qui suo cognomine declarat tertiam partem orbis terrarum se subegisse, tamen, si sua res ageretur, testimonium non diceret; nam illud in talem virum non audeo dicere: Si diceret, non crederetur. Videte nunc, quam versa et mutata in peiorem partem sint omnia. Cum de bonis et de caede agatur, testimonium dicturus est is, qui et sector est et sicarius, hoc est qui et illorum ipsorum bonorum, de quibus agitur, emptor atque possessor est et eum hominem occidendum curavit, §104 de cuius morte quaeritur. Quid? tu, vir optume, ecquid habes quod dicas? mihi ausculta: vide, ne tibi desis; tua quoque res permagna agitur. Multa scelerate, multa audaciter, multa improbe fecisti, unum stultissime, profecto tua sponte, non de Eruci sententia: nihil opus fuit te istic sedere; neque enim accusatore muto neque teste quisquam utitur eo, qui de accusatoris subsellio surgit. Huc accedit, quod paulo tamen occultior atque tectior vestra ista cupiditas esset. Nunc quid est, quod quisquam ex vobis audire desideret, cum, quae facitis, eius modi sint, ut ea dedita opera a nobis contra vosmet ipsos facere videamini?

§105 XXXVII Age nunc illa videamus, iudices, quae statim consecuta sunt. Ad Volaterras in castra L. Sullae mors Sex. Rosci quadriduo, quo is occisus est, Chrysogono nuntiatur. Quaeritur etiam nunc, quis eum nuntium miserit? nonne perspicuum est eundem, qui Ameriam? Curat Chrysogonus, ut eius bona veneant statim; qui non norat hominem aut

---

10. *Africanus*, sc. Minor.

12. *diceret* = zou . . . hebben, evenzoo gebr. het volgende crederetur.

19. *tu, vir optume*, Cicero wendt zich tot den aanwezigen T. Roscius Magnus.

20. *ne tibi desis*, cf. Hor. Sat. I, 4, 134: neque desum mihi, dat gij voor u zelf zorgt.

21. *res permagna* = res capitalis; *audaciter*, zeldzame vorm, gewoonlijk audacter.

22. *stultissime*, dat hij nl. onder de aanklagers zat, cf. c. 6, 24.

26. *tamen* = saltem.

27. *cupiditas*, partijdigheid; *nunc* = nunc vero.

28. *dedita opera* = de industria; *a nobis* = pro nobis.

XXXVII. 3. *quadriduo quo is*, cf. c. 7, 19.

4. *quaeritur*, de vraag is.

5. *eundem, qui Ameriam*, sc. eundem (esse) qui Ameriam miserit.

6. *qui non norat*, terwijl hij toch . . . *non* . . . *aut* = neque . . . neque.

rem. At qui ei venit in mentem praedia concupiscere hominis ignoti, quem omnino numquam viderat? Soletis, cum aliquid huiusce modi audistis, continuo dicere: 'Necesse est aliquem dixisse municipem aut vicinum; ii plerumque indicant, per eos plerique produntur'. Hic nihil est, quod § 106
† suspicionem hoc putetis. Non enim ego ita disputabo: 'Veri simile est Roscios istam rem ad Chrysogonum detulisse; erat enim eis cum Chrysogono iam antea amicitia; nam cum multos veteres a maioribus Roscii patronos hospitesque haberent, omnes eos colere atque observare destiterunt ac se in Chrysogoni fidem et clientelam contulerunt'. Haec possum omnia vere dicere, sed in hac causa coniec- § 107
tura nihil opus est; ipsos certo scio non negare ad haec bona Chrysogonum accessisse impulsu suo. Si eum, qui indicii partem acceperit, oculis cernetis, poteritisne dubitare, iudices, quis indicarit? Qui sunt igitur in istis bonis, quibus partem Chrysogonus dederit? Duo Roscii. Num quisnam praeterea? Nemo est, iudices. Num ergo dubium est, quin ii obtulerint hanc praedam Chrysogono, qui ab eo partem praedae tulerunt?

Age nunc ex ipsius Chrysogoni iudicio Rosciorum factum § 108
consideremus. Si nihil in ista pugna Roscii, quod operae pretium esset, fecerant, quam ob causam a Chrysogono tantis praemiis donabantur? si nihil aliud fecerunt nisi rem detulerunt, nonne satis fuit iis gratias agi, denique, ut perliberaliter ageretur, honoris aliquid haberi? Cur tria praedia tantae pecuniae statim Capitoni dantur? cur, quae

---

10. *municipem*, cf. c. 6, 2.

15. *a maioribus*, evenals het hospitium (cf. c. 6, 5) ging ook het patrocinium van vader op zoon over.

16. *colere*, iemands genegenheid door diensten zoeken te winnen; *observare*, iemand zijn hoogachting bewijzen, zonder dat daarbij bepaald aan diensten wordt gedacht.

20. *impulsu suo* = non sua sponte, sed impulsu Rosciorum.

21. *indicii partem*, aandeel voor het aanbrengen.

27. *Chrysogoni iudicio*, Cic. wil te kennen geven, dat Chrysogonus, door het geven van groote geschenken, als zijn oordeel heeft te kennen gegeven, dat de Roscii als de aanstichters van den moord te beschouwen zijn.

28. *pugna* = caede.

32. *honoris aliquid*, honor (honos) = het latere honorarium = belooning, cf. Ep. fam. XVI, 9, 3: „honos habendus est medico".

reliqua sunt, iste *T.* Roscius omnia cum Chrysogono communiter possidet? Nonne perspicuum est, iudices, has manubias Rosciis Chrysogonum re cognita concessisse?

§109 XXXVIII Venit in decem primis legatus in castra Capito. Totam vitam, naturam moresque hominis ex ipsa legatione cognoscite. Nisi intellexeritis, iudices, nullum esse officium, nullum ius tam sanctum atque integrum, quod non eius scelus atque perfidia violarit et imminuerit, virum optimum esse eum iudicatote. §110 Impedimento est, quo minus de his rebus Sulla doceatur, ceterorum legatorum consilia et voluntatem Chrysogono enuntiat, monet, ut provideat, ne palam res agatur, ostendit, si sublata sit venditio bonorum, illum pecuniam grandem amissurum, sese capitis periculum aditurum; illum acuere, hos, qui simul erant missi, fallere, illum identidem monere, ut caveret, hisce insidiose spem falsam ostendere, cum illo contra hos inire consilia, horum consilia illi enuntiare, cum illo partem suam depecisci, hisce aliqua ficta mora semper omnes aditus ad Sullam intercludere. Postremo isto hortatore, auctore, intercessore ad Sullam legati non adierunt; istius fide ac potius perfidia decepti, id quod ex ipsis cognoscere poteritis, si accusator voluerit testimonium eis denuntiare, pro re certa spem

---

35. *communiter*, nl. als zijn procurator.

36. *manubias*, manubiae bet. eigenlijk de opbrengst der oorlogsbuit, verder het geld, dat aan de soldaten werd verdeeld, vandaar aandeel aan den buit, tegenover praeda = stukken van de buit zelf.

re cognita, cf. c. 1, 25.

XXXVIII. 1. *in decem primis*, cf. c. 9, 10.

4. *integrum*, onschendbaar.

6. *iudicatote*, cf. c. 7, 9.

impedimento est, sc. Capito.

8. *palam*, voor Sulla.

10. *pecuniam*, cf. c. 2, 17.

sese capitis periculum aditurum, dat zijn eigen leven in gevaar zou komen.

11. *acuere*, inf. hist. evenzoo de volgende inf.

13. *falsam* = fallacem.

15. *mora*, reden voor oponthoud.

16. *postremo*, kortom.

intercessore, cf. c. 39, 21: fidem suam interponeret; intercessor is degene, die zich borg stelt voor de schuld van een ander, zoo stelde zich Capito bij zijn medegezanten als het ware borg, dat Chrysogonus de goederen van Sex. Roscius zou teruggeven.

17. *non adierunt*, verzochten geen audiëntie.

19. *testimonium denuntiare alicui*, iemand oproepen om getuigenis af te leggen.

falsam domum rettulerunt. In privatis rebus si qui rem mandatam non modo malitiosius gessisset sui quaestus aut commodi causa, verum etiam neglegentius, eum maiores summum admisisse dedecus existimabant. Itaque mandati constitutum est iudicium non minus turpe quam furti, credo, propterea quod, quibus in rebus ipsi interesse non possumus, in iis operae nostrae vicaria fides amicorum supponitur; quam qui laedit, oppugnat omnium commune praesidium et, quantum in ipso est, disturbat vitae societatem. Non enim possumus omnia per nos agere; alius in alia est re magis utilis. Idcirco amicitiae comparantur, ut commune commodum mutuis officiis gubernetur. Quid recipis mandatum, si aut neglecturus aut ad tuum commodum conversurus es? cur mihi te offers ac meis commodis officio simulato officis et obstas? Recede de medio; per alium transigam. Suscipis onus officii, quod te putas sustinere posse; quod minime videtur grave iis, qui minime ipsi leves sunt.

XXXIX Ergo idcirco turpis haec culpa est, quod duas res sanctissimas violat, amicitiam et fidem. Nam neque mandat quisquam fere nisi amico neque credit nisi ei, quem fidelem putat. Perditissimi est igitur hominis simul et amicitiam dissolvere et fallere eum, qui laesus non esset,

---

21. *rem mandatam*, h. l. is sprake van het z. g. *mandatum*, een contract, waarbij iemand zich verbindt de zaak van een ander kosteloos te behartigen; de toevertrouwde zaak heet *„res mandata"*, de lastgever bij Cic. *„qui mandat"* (in de jur. taal *„mandans"*), hij die de zaak overneemt *„cui mandatur"* (*mandatarius*); indien de gevolmachtigde wegens wanbeheer hetzij dolo malo (*malitiosius*), hetzij culpa (*neglegentius*) veroordeeld werd, moest bij de door hem veroorzaakte schade aan zijn lastgever restitueeren en deze veroordeeling bracht infamia met zich mede.

malitiosius, i. p. v. malitiose met het oog op het volgende neglegentius.

24. *mandati iudicium*. proces wegens wanbeheer van een mandatum.

26. *vicaria . . . supponitur*, pleonastisch.

27. *praesidium*, veiligheid.

31. *gubernetur*, gehandhaafd wordt.

quid recipis, z.g. *apostrophe*, cf. Quint. 9, 2, 38: „aversus quoque a iudice sermo, qui dicitur ἀποστροφή, mire movet".

33. *conversurus*, verduisteren.

34. *recede de medio*, opp. procedere in medium.

XXXIX. 1. *culpa*, h. l. = overtreding, vergrijp.

3. *mandat*, absoluut = geeft een mandatum, evenzoo het volgend *credit* = fidem habet.

nisi amico, cf. Dig. 17, 1, 1, § 4: mandatum nisi gratuitum nullum est, nam originem ex officio atque amicitia trahit; contrarium ergo est officio merces.

§113 nisi credidisset. Itane est? in minimis rebus qui mandatum neglexerit, turpissimo iudicio condemnetur necesse est, in re tanta cum is, cui fama mortui, fortunae vivi commendatae sunt atque concreditae, ignominia mortuum, *inopia vivum* adfecerit, is inter honestos homines atque adeo inter vivos numerabitur? In minimis privatisque rebus etiam neglegentia mandati in crimen iudiciumque infamiae vocatur, propterea quod, si recte fiat, illum neglegere oporteat, qui mandarit, non illum, qui mandatum receperit; in re tanta, quae publice gesta atque commissa sit, qui non neglegentia privatum aliquod commodum laeserit, sed perfidia legationis ipsius caerimoniam polluerit maculaque adfecerit, qua is tandem poena adficietur aut quo iudicio
§114 damnabitur? Si hanc ei rem privatim Sex. Roscius mandavisset, ut cum Chrysogono transigeret atque decideret, inque eam rem fidem suam, si quid opus esse putaret, interponeret, illeque sese facturum recepisset, nonne, si ex eo negotio tantulum in rem suam convertisset, damnatus per arbitrum et rem restitueret et honestatem omnem amitteret?
§115 Nunc non hanc ei rem Sex. Roscius mandavit, sed, id

---

6. *itane*, ne = nonne, cf. c. 12, 16.

10. *atque adeo*, cf. c. 10, 25.

11. *inter vivos numerabitur*, spreekw. gebr. van een eerlooze (infamis), die voor burgerlijk dood geldt.

12. *vocatur*, leidt tot.

13. *neglegere* = non curare.

15. *publice gesta*, cf. c. 9, 10: „decurionum decretum statim fit".

17. *legationis caerimoniam* (= heiligheid). Cic. overdrijft hier een weinig, indien hij de heiligheid der gezantschappen van vreemde volken, ook aan dit gezantschap wil toekennen.

macula affecerit, gew. macula adspergere, hier gebr. met het oog op het volgende adficietur.

20. *transigeret atque decideret* = tot een minnelijke schikking komen.

21. *si quid opus esse putaret* = zoo noodig.

interponeret, sc. Capito; *fidem suam interponeret*, zijn woord geven.

22. *recepisset*, zich verplichten.

23. *in rem suam convertisset* = ad commodum suum convertisset, cf. c. 38, 33.

24. *per arbitrum*, bij privaat-processen doet of een z. g. *iudex* uitspraak of een *arbiter*; een iudex wordt de rechter genoemd, als hij bij zijn uitspraak aan vaste rechtsbepalingen is gebonden, waarvan hij niet mag afwijken; *arbiter* daarentegen heet hij, wanneer hij uitspraak kan doen volgens recht en billijkheid in negotiis bonae fidei.

rem restitueret, schadevergoeding geven.

honestatem omnem amitteret = infamis fieret.

25. *nunc* = nunc autem.

quod multo gravius est, ipse Sex. Roscius cum fama, vita bonisque omnibus a decurionibus publice *T.* Roscio mandatus est; et ex eo T. Roscius non paulum nescio quid in rem suam convertit, sed hunc funditus evertit bonis, ipse tria praedia sibi depectus est, voluntatem decurionum ac municipum omnium tantidem quanti fidem suam fecit.

XL Videte iam porro cetera, iudices, ut intellegatis maleficium nullum fingi posse, quo iste sese non contaminarit. In rebus minoribus socium fallere turpissimum est aequeque turpe atque illud, de quo ante dixi; neque iniuria, propterea quod auxilium sibi se putat adiunxisse, qui cum altero rem communicavit. Ad cuius igitur fidem confugiet, cum per eius fidem laeditur, cui se commiserit? Atque ea sunt animadvertenda peccata maxime, quae difficillime praecaventur. Tecti esse ad alienos possumus, intimi multa apertiora videant necesse est; socium cavere qui possumus? quem etiam si metuimus, ius officii laedimus. Recte igitur maiores eum, qui socium fefellisset, in virorum bonorum numero non putarunt haberi oportere. At vero T. Roscius non unum rei pecuniariae socium fefellit (quod tametsi grave est, tamen aliquo modo posse ferri videtur), verum novem homines honestissimos, eiusdem muneris, legationis, officii mandatorumque socios, induxit, decepit, destituit, adversariis tradidit, omni fraude et perfidia fefellit; qui de eius scelere suspicari nihil potuerunt, socium officii metuere non debuerunt, eius malitiam non viderunt, orationi vanae

---

27. *publice*, tegenover privatim (19).
28. *non paulum nescio quid*, niet zoo maar een kleinigheid.
31. *tantidem* = evenzoo gering; *fidem* cf. 21.

XL. Van het mandatum gaat Cicero over op een ander verdrag en wel op de sociëtas = de maatschap; ook bij de sociëtas stond op dolus de infamia als straf.

1. *videte*, h. l. = audite.
3. *socium* = compagnon.
7. *per fidem*, door misbruik van vertrouwen.
atque = accedit quod.
9. *tecti*, gesloten, voorzichtig.
11. *etiam*, zelfs alleen maar.
12. *in virorum . . . haberi*, cf. c. 39, 24.
14. *rei pecuniariae*, een sociëtas was meestal een sociëtas lucri et quaestus.
17. *induxit*. bedriegen.
20. *non viderunt*, vert.: niet konden. . . .

crediderunt. Itaque nunc illi homines honestissimi propter istius insidias parum putantur cauti providique fuisse; iste, qui initio proditor fuit, deinde perfuga, qui primo sociorum consilia adversariis enuntiavit, deinde societatem cum ipsis adversariis coiit, terret etiam nos ac minatur tribus praediis, hoc est praemiis sceleris, ornatus. In eius modi vita, iudices, in his tot tantisque flagitiis hoc quoque maleficium, de quo iudicium est, reperietis. Etenim quaerere ita debetis: ubi multa avare, multa audacter, multa improbe, multa perfidiose facta videbitis, ibi scelus quoque latere inter illa tot flagitia putatote. Tametsi hoc quidem minime latet, quod ita promptum et propositum est, ut non ex illis maleficiis, quae in illo constat esse, hoc intellegatur, verum ex hoc etiam si quo de illorum forte dubitabitur, convincatur. Quid tandem, quaeso, iudices? num aut ille lanista omnino iam a gladio recessisse videtur aut hic discipulus magistro tantulum de arte concedere? Par est avaritia, similis improbitas, eadem impudentia, gemina audacia.

XLI Etenim, quoniam fidem magistri cognostis, cognoscite nunc discipuli aequitatem. Dixi iam antea saepe numero postulatos esse ab istis duos servos in quaestionem. Tu semper, T. Rosci, recusasti. Quaero abs te: 'Iine, qui postulabant, indigni erant, qui impetrarent, an is te non commovebat, pro quo postulabant, an res ipsa tibi iniqua

---

21. *crediderunt*, moesten wel geloof schenken aan.
25. *etiam* = nog bovendien.
26. *ornatus*, h. l. concessief, *ornatus* = verrijkt.
27. *flagitiis*, schanddaden ten opzichte van het mandatum en de societas, *maleficium*, misdaad (de vermoording van Roscius).
31. *putatote*, cf. c. 7, 9, *tametsi*, cf. c. 30, 9.
34. *si quo de* = si de aliquo.
quid tandem, sc. videtur vobis?
36. *a gladio recessisse*, naar analogie van de uitdr.: ab armis recedere = ophouden met zijn bloedig ambacht.
37. *concedere*, concedere alicui de aliqua re = voor iemand onderdoen in iets, iemand den voorrang afstaan in.
38. *gemina*, gelijk (aan elkaar als tweelingen).
XLI. 2. *aequitatem* = ironisch!
dixi iam antea, nl. in c. 28.
3. *ab istis* = ab adversariis, voornamelijk is T. Roscius bedoeld als procurator van Chrysogonus.
4. *qui postulabant*, P. Scipio en M. Metellus.
6. *res ipsa*, sc. quae postulabatur.

videbatur?' Postulabant homines nobilissimi atque integerrimi nostrae civitatis, quos iam antea nominavi; qui ita vixerunt talesque a populo Romano putantur, ut, quicquid dicerent, nemo esset, qui non aequum putaret. Postulabant autem pro homine miserrimo atque infelicissimo, qui vel ipse sese in cruciatum dari cuperet, dum de patris morte quaereretur. Res porro abs te eius modi postulabatur, ut nihil interesset, utrum eam rem recusares an de maleficio confiterere. Quae cum ita sint, quaero abs te, quam ob causam recusaris. Cum occiditur Sex. Roscius, ibidem fuerunt. Servos ipsos, quod ad me attinet, neque arguo neque purgo; quod a vobis oppugnari video, ne in quaestionem dentur, suspiciosum est; quod vero apud vos ipsos in honore tanto sunt, profecto necesse est sciant aliquid, quod si dixerint, perniciosum vobis futurum sit. — In dominos quaeri de servis iniquum est. — At neque *in vos* quaeritur; Sex. enim Roscius reus est; neque *in dominum*, cum de hoc quaeritur; vos enim dominos esse dicitis. — Cum Chrysogono sunt. — Ita credo; litteris eorum et urbanitate Chrysogonus ducitur, ut inter suos omnium deliciarum atque omnium artium puerulos ex tot elegantissimis familiis lectos velit hos versari, homines paene operarios, ex Amerina disciplina patris familiae rusticani. Non ita est profecto, iudices; non est veri simile, ut Chrysogonus horum litteras adamarit aut humanitatem, non ut rei familiaris negotio diligentiam cognorit eorum et fidem. Est quiddam, quod occultatur; quod quo studiosius ab istis opprimitur et absconditur, eo magis eminet et apparet. Quid igitur? Chry- XLII

---

7. *nobilissimi*, ziet op hun afkomst = voornaam; *integerrimi*, op hun karakter = edel.

12. *dum* = dummodo.

14. *de maleficio confiterere*, cf. commemorare de re, c. 33, 30.

16. *recusaris*, sc. rem.; *cum* = op den tijd dat.

18. *oppugnari . . . ne* = repugnari.

25. *ita credo*, ironisch = ita, credo, res se habet.

26. *urbanitate*, fijne beschaving; *ducitur* = delectatur.

27. *familiis*, sc. proscriptorum.

28. *operarios*, dagloonera.

30. *veri simile*, gevolgd door ut i. p. v. den acc. c. inf. komt slechts eenige malen bij Cic. voor, als hij een nog hoogeren graad van onwaarschijnlijkheid wil uitdrukken.

sogonus suine maleficii occultandi causa quaestionem de iis haberi non vult? Minime, iudices; non in omnes arbitror omnia convenire. Ego in Chrysogono, quod ad me attinet, nihil eius modi suspicor; neque hoc mihi nunc primum in mentem venit dicere. Meministis me ita distribuisse initio causam: in crimen, cuius tota argumentatio permissa Erucio est, et in audaciam, cuius partes Rosciis impositae sunt. Quicquid maleficii, sceleris, caedis erit, proprium id Rosciorum esse debebit. Nimiam gratiam potentiamque Chrysogoni dicimus et nobis obstare et perferri nullo modo posse et a vobis, quoniam potestas data est, non modo infirmari, verum etiam vindicari oportere. Ego sic existimo, qui quaeri velit ex iis, quos constat, cum caedes facta est, adfuisse, eum cupere verum inveniri; qui recuset, eum profecto, tametsi verbo non audeat, tamen re ipsa de maleficio suo confiteri. Dixi initio, iudices, nolle me plura de istorum scelere dicere, quam causa postularet ac necessitas ipsa cogeret. Nam et multae res adferri possunt, et una quaeque earum multis cum argumentis dici potest. Verum ego, quod invitus ac necessario facio, neque diu neque diligenter facere possum. Quae praeteriri nullo modo poterant, ea leviter, iudices, attigi, quae posita sunt in suspicionibus, de quibus si coepero dicere, pluribus verbis sit disserendum, ea vestris ingeniis coniecturaeque committo.

XLIII Venio nunc ad illud nomen aureum Chrysogoni, sub quo nomine tota societas latuit; de quo, iudices, neque

---

XLII. 3. *non vult* = recusat.

5. *nihil eius modi*, nl. medeplichtigheid aan den moord.

6. *meministis ... distribuisse*, men verwacht dan inf. praes., daar de toehoorders tegenwoordig waren, toen Cic. de indeeling van zijn rede aankondigde.

7. *initio*, cf. c. 13, 3—5; *in crimen* = in criminis refutationem; *argumentatio* = argumenti explicatio.

8. *in audaciam*, in audaciae impugnationem.

16. *verbo*, cf. pro Quinct. 56: haec ille si verbis non audet, re quidem vera palam loquitur.

de maleficio confiteri, cf. c. 41, 15; *initio*, cf. c. 30, 14.

20. *una quaeque ... dici potest* = de unaquaque dici potest.

21. *diligenter*, nauwkeurig.

24. *sit disserendum*, potentialis.

Caput 43—49, 4. Tegen Chrysogonus.

XLIII. 1. *nomen aureum*, toespeling op den naam en op zijn rijkdom.

2. *nomine* = firma; *latuit*, totdat nl. Cic. ze aan het licht bracht.

quo modo dicam neque quo modo taceam, reperire possum. Si enim taceo, vel maximam partem relinquo; sin autem dico, vereor, ne non ille solus, id quod ad me nihil attinet, sed alii quoque plures laesos se esse putent. Tametsi ita se res habet, ut mihi in communem causam sectorum dicendum nihil magnopere videatur; haec enim causa nova profecto et singularis est. Bonorum Sex. Rosci emptor est Chrysogonus. Primum hoc videamus: eius hominis bona qua ratione venierunt aut quo modo venire potuerunt? Atque hoc non ita quaeram, iudices, ut id dicam esse indignum, hominis innocentis bona venisse (si enim haec audaciter ac libere dicentur, non fuit tantus homo Sex. Roscius in civitate, ut de eo potissimum conqueramur); verum ego hoc quaero: Qui potuerunt ista ipsa lege, quae de proscriptione est, sive Valeria est sive Cornelia (non enim novi nec scio), verum ista ipsa lege bona Sex. Rosci venire qui potuerunt? Scriptum enim ita dicunt esse: UT EORUM BONA VENEANT, QUI PROSCRIPTI SUNT; quo in numero Sex. Roscius non est: AUT EORUM, QUI IN ADVERSARIORUM PRAESIDIIS OCCISI SUNT. Dum praesidia ulla fuerunt, in Sullae praesidiis fuit; posteaquam ab armis recessimus, in summo

---

4. *relinquo* praetereo.

5. *id quod ad me nihil attinet*, wat mij geheel en al onverschillig is.

6. *tametsi*, cf. c. 30, 9.

7. *in communem causam sectorum*, tegen de sectores in het algemeen.

11. *qua ratione* = quo jure.

13. *si enim haec....* Cicero gebruikte waarsch. met opzet deze duistere woorden om Sulla niet te kwetsen. De zin is waarschijnlijk aldus: met mijn vraag heb ik niet de bedoeling, om te laten uitkomen, dat het verschrikkelijk is, de goederen van onschuldigen te verkoopen (dit toch zou direct tegen Sulla zijn gericht); als er later kalmer en rustiger tijden zijn aangebroken, kunnen we daarover praten, maar dan is de onbeduidende Roscius toch nog niet zoo'n man van gewicht, dat we over hem het eerst zullen klagen.

16. *verum* = verum tamen = intusschen echter.

17. *Valeria*, door de lex Valeria van den interrex L. Valerius Flaccus werd Sulla tot dictator legibus scribundis et reipublicae constituendae benoemd, met onbeperkte bevoegdheden voor onbepaalden tijd, terwijl hij niet aan de provocatie zou onderworpen zijn: *lex Cornelia* de *proscriptione*, de namen der vogelvrijverklaarden werden op tafels geschreven, welke werden opgehangen; wiens naam op deze lijsten voorkwam, was ter dood veroordeeld, zijn goederen werden verbeurdverklaard en verkocht.

18. *non novi nec scio*, uitdr. uit de taal van het dagelijksch leven cf. Plaut. Mil. 452: neque novi neque scio.

23. *praesidiis*, in praesidiis alicuius esse = bij iemand dienen, tot iemands

otio rediens a cena Romae occisus est; si lege, bona quoque lege venisse fateor; sin autem constat contra omnis non modo veteres leges, verum etiam novas occisum esse, bona quo iure aut quo modo aut qua lege venierint, quaero.

XLIV In quem hoc dicam, quaeris, Eruci. Non in eum, quem vis et putas; nam Sullam et oratio mea ab initio et ipsius eximia virtus omni tempore purgavit. Ego haec omnia Chrysogonum fecisse dico, ut ementiretur, ut malum civem *Sex.* Roscium fuisse fingeret, ut eum apud adversarios occisum esse diceret, ut his de rebus a legatis Amerinorum doceri L. Sullam passus non sit. Denique etiam illud suspicor, omnino haec bona non venisse; id quod postea, si per vos, iudices, licitum erit, aperietur. Opinor enim esse in lege, quam ad diem proscriptiones venditionesque fiant, [nimirum] Kalendas Iunias. Aliquot post menses et homo occisus est et bona venisse dicuntur. Profecto aut haec bona in tabulas publicas nulla redierunt, nosque ab isto nebulone facetius eludimur, quam putamus, aut, si redierunt, tabulae publicae corruptae aliqua ratione sunt; nam lege quidem bona venire non potuisse constat. Intellego me ante tempus, iudices, haec scrutari et prope modum errare, qui, cum capiti Sex. Rosci mederi debeam, reduviam curem. Non enim laborat de pecunia, non ullius rationem

---

partij behooren cf. Ep. Fam. XIII, 19, 1: Lyso fuerat in nostra causa nostrisque praesidiis.

ab armis recessimus cf. c. 6, 17, *otio* = pace.

24. *si lege*, sc. occisus est.

XLIV. 2. *quem vis* = in quem vis, *oratio mea*, vert.. mijn uitdrukkelijke verklaring.

4. *ut* = dat namelijk.

8. *non venisse*, cf. c. 2, 15, dicit emisse.

postea, heeft vermoedelijk in de lacune voor cap. 46 gestaan.

9. *licitum erit* = licuerit.

10. *esse in lege, quam ad diem*, vert.: dat er in de wet een termijn voorkomt, tot welke . . .

11. *Kal. Iunias*, 1 Juni 81 was als eindtermijn voor de proscripties bepaald.

13. *nulla*, vert.: op geen enkele wijze, cf. Ep. Att. 15, 22: quia (Sextus) ab armis nullus discederet; *redierunt*, zijn geboekt.

14. *facetius*, h. l.: handiger.

17. *ante tempus*, te vroeg; Cic. meent, dat het ontijdig is, om nu over de teruggave der goederen te denken, nu het gaat om het leven van Roscius.

18. *reduviam curem*, eig. den nijdnagel verzorgen, spreekw. = zich met kleinigheden ophouden.

sui commodi ducit; facile egestatem suam se laturum putat, si hac indigna suspicione et ficto crimine liberatus sit. Verum quaeso a vobis, iudices, ut haec pauca, quae restant, ita audiatis, ut partim me dicere pro me ipso putetis, partim pro Sex. Roscio. Quae enim mihi ipsi indigna et intolerabilia videntur, quaeque ad omnis, nisi providemus, arbitror pertinere, ea pro me ipso ex animi mei sensu ac dolore pronuntio; quae ad huius vitam causamque pertinent, et quid hic pro se dici velit et qua condicione contentus sit, iam in extrema oratione nostra, iudices, audietis.

XLV Ego haec a Chrysogono mea sponte remoto Sex. Roscio quaero, primum quare civis optimi bona venierint, deinde quare hominis eius, qui *neque proscriptus* neque apud adversarios occisus est, bona venierint, cum in eos solos lex scripta sit, deinde quare aliquanto post eam diem venierint, quae dies in lege praefinita est, deinde cur tantulo venierint. Quae omnia si, quem ad modum solent liberti nequam et improbi facere, in patronum suum voluerit conferre, nihil egerit; nemo est enim, qui nesciat propter magnitudinem rerum multa multos *partim invito,* partim imprudente L. Sulla commisisse. Placet igitur in his rebus aliquid imprudentia praeteriri? Non placet, iudices, sed necesse est. Etenim si Iuppiter optimus maximus, cuius nutu et arbitrio

---

20. *ducit* = habet.
26. *sensu ac dolore* = smartelijk gevoel.
27. *pronuntio* = proloquor.
28. *condicione,* nl. de vrijspraak.
29. *in extrema oratione,* cf. 49: culpa liberatus et crimine nefario solutus cupit a vobis discedere.
XLV. 1. *mea sponte* = persoonlijk.
remoto Sex. Roscio, afgezien van.
2. *civis optimi,* slaat hier niet op de politieke gezindheid, maar wel op zijn voortreffelijkheid als mensch, cf. c. 43, 13.
5. *aliquanto post,* cf. aliquot post menses, c. 44, 11.
6. *tantulo,* cf. c. 2, 14.
venierint, 4 keer herhaald, z.g. antistrophe (conversio).
8. *conferre,* schuiven op.
9. *egerit,* vert. in het Holl. het futurum.
10. *multa multos,* z. g. geminatio.
11. *placet,* schijnt het billijk en goed?
12. *praeteriri,* over het hoofd zien.
13. *nutu,* cf. Hom. Il. 1, 528 en Verg. Aen. 9, 106; „adnuit et totum nutu tremefecit Olympum".

caelum, terra mariaque reguntur, saepe ventis vehementioribus aut immoderatis tempestatibus aut nimio calore aut intolerabili frigore hominibus nocuit, urbes delevit, fruges perdidit, quorum nihil pernicii causa divino consilio, sed vi ipsa et magnitudine rerum factum putamus, at contra commoda, quibus utimur, lucemque, qua fruimur, spiritumque, quem ducimus, ab eo nobis dari atque impertiri videmus, quid miramur, iudices, L. Sullam, cum solus rem publicam regeret orbemque terrarum gubernaret imperiique maiestatem, quam armis receperat, legibus confirmaret, aliqua animadvertere non potuisse? nisi hoc mirum est, quod vis divina adsequi non possit, si id mens humana adepta non sit. Verum ut haec missa faciam, quae iam facta sunt, ex iis, quae nunc cum maxime fiunt, nonne quivis potest intellegere omnium architectum et machinatorem unum esse Chrysogonum? qui Sex. Rosci nomen deferendum curavit [hoc iudicium], cuius honoris causa accusare se dixit Erucius . . . .

[*Desunt non pauca.*]

* * *

In vico Pallacinae] *Locus, ubi cenaverat Roscius.* — Maxime metuit] *Sullam scilicet.* — Derivat tamen et ait se] *id est suspicionem suam in alium deducit. Hoc enim dicebat Chrysogonus: 'Non quia timui, ne mihi tollerentur bona Roscii, ideo eius praedia dissipavi, sed quia aedificabam, in Veientanam ideo de his transtuli'.* — Manu praedia praediis] *Praediis, occasione, quem ad modum dicimus: 'fac ad manum illum codicem'.* — Hic ego audire istos cupio] *In hoc capite*

---

16. *nocuit . . . delevit . . . perdidit*, perf. hist. i. p. v. het praesens, dikwijls bij vergelijkingen, cf. Verg. Aen. 2, 380: improvisum aspris veluti qui sentibus anguem pressit humi nitens trepidusque repente refugit . . . haud secus.

17. *pernicii*, oude vorm van den genitivus.

18. *magnitudine rerum*, door de grootsche natuurkrachten.

22. *orbem terrarum*, het Rom. wereldrijk.

23. *maiestatem . . . receperat*, die nl. gedurende de anarchie onder Marius en Cinna verloren was gegaan.

24. *nisi hoc mirum* = nisi forte = of het moest dan zijn, dat.

26. *missa faciam* = omittam.

27. *nunc cum maxime* = hoc maxime tempore.

28. *omnium*, sc. rerum.

29. *nomen deferendum*, cf. c. 3, 8.

de potentia Chrysogoni invidiam facit, ut enumeret singula deliciarum genera, quod habeat plures possessiones, mancipia, quae omnia dicit de rapinis ipsum habere. (Schol. Gron. p. 436, 14.)

* * *

.... aptam et ratione dispositam se habere existimant, qui in Sallentinis aut in Bruttiis habent, unde vix ter in anno audire nuntium possunt.

Alter tibi descendit de Palatio et aedibus suis; habet animi causa rus amoenum et suburbanum, plura praeterea praedia neque tamen ullum nisi praeclarum et propinquum; domus referta vasis Corinthiis et Deliacis, in quibus est authepsa illa, quam tanto pretio nuper mercatus est, ut, qui praetereuntes praeconem enuntiare audiebant, fundum vēnire arbitrarentur. Quid praeterea caelati argenti, quid stragulae vestis, quid pictarum tabularum, quid signorum, quid marmoris apud illum putatis esse? Tantum scilicet, quantum e multis splendidisque familiis in turba et rapinis coacervari una in domo potuit. Familiam vero quantam et quam variis cum artificiis habeat, quid ego dicam? Mitto hasce artes vulgares, cocos, pistores, lecticarios; animi et

---

XLVI. 1. *aptam*, hiervoor aan te vullen: villam of possessionem.
ratione dispositam, op verstandige wijze ingericht.
2. *Sallentini*, woonden aan de Zuidelijkste punt van Calabrie, *habent* = bezittingen hebben.
4. *alter*, in het gedeelte, dat verdwenen is, was misschien sprake van een handlanger van Chrysogonus.
tibi = dat. ethicus, *de Palatio*, de Palatinus was in den tijd der republiek een der voornaamste wijken der stad.
5. *animi causa* = voluptatis causa.
7. *domus referta*, men verwacht domum refertam.
vasis Corinthiis et Deliacis, vaatwerk, vervaardigd uit aes Corinthium, een mengsel van goud, zilver en koper, was zeer kostbaar; eveneens het vervaardigde uit Delisch metaal.
8. *authepsa*, eig.: zelfkoker, een kookmachine.
9. *praeconem* = afslager, *enuntiare* = pronuntiare.
11. *stragulae vestis*, spreien, dekens voor de triclinia.
12. *putatis esse*, vert.: moet er wel ....
13. *familiis*, sc. proscriptorum.
in turba = in tumultu, *in turba* et *rapinis*, bij de rooverijen gedurende den burgeroorlog.
14. *familiam* h. l. = slavenstoet.
15. *artificiis*, bedrevenheid,
16. *artes*, beroepen.

aurium causa tot homines habet, ut cotidiano cantu vocum et nervorum et tibiarum nocturnisque conviciis tota vicinitas personet. In hac vita, iudices, quos sumptus cotidianos, quas effusiones fieri putatis, quae vero convivia? honesta, credo, in eius modi domo, si domus haec habenda est potius quam officina nequitiae et deversorium flagitiorum omnium. Ipse vero quem ad modum compto et delibuto capillo passim per forum volitet cum magna caterva togatorum, videtis, iudices, [et iam videtis, iudices,] ut omnes despiciat, ut hominem prae se neminem putet, ut se solum beatum, solum potentem putet. Quae vero efficiat et quae conetur, si velim commemorare, vereor, iudices, ne quis imperitior existimet me causam nobilitatis victoriamque voluisse laedere; tametsi meo iure possum, si quid in hac parte mihi non placeat, vituperare; non enim vereor, ne quis alienum me animum habuisse a causa nobilitatis existimet.

XLVII Sciunt ii, qui me norunt, me pro mea tenui infirmaque parte, posteaquam id, quod maxime volui, fieri non potuit, ut componeretur, id maxime defendisse, ut ii vincerent, qui vicerunt. Quis enim erat, qui non videret humilitatem cum dignitate de amplitudine contendere? quo in certamine perditi civis erat non se ad eos iungere, quibus incolumibus et domi dignitas et foris auctoritas retineretur. Quae perfecta esse et suum cuique honorem et gradum redditum gaudeo, iudices, vehementerque laetor eaque omnia deorum

---

17. *animi et aurium causa*, Cic. bedoelt de z.g. ἀκροάματα, personen die door voorlezen, zingen, muziek enz. de gasten vermaakten.

20. *effusiones* = effusi sumptus c. 24, 21.

22. *deversorium*, toevluchtsoord, schuilplaats.

23. *delibuto*, gepommadeerd.

24. *volitet*, trotsch rondloopen, *togatorum*, sarcastisch i. p. v. civium, zij moesten het toch beneden hun waardigheid achten als vrije burgers met een vrijgelatene rond te loopen.

29. *quis imperitior*, iemand, die mij minder goed kent.

causam nobilitatis, Sulla toch is het hoofd der nobilitas.

30. *meo iure*, met het volste recht.

XLVII. 2. *pro mea parte*, naar mijn krachten.

3. *ut componeretur*, dat er nl. een schikking tot stand zou komen.

4. *qui vicerunt*, vert.: die werkelijk...

5. *humilitatem cum dignitate*, abstracte begrippen i. p. v. de personen, *de amplitudine*, vert.: om het bezit der hoogste waardigheid.

6. *perditi civis erat*, vert.: het zou geweest zijn...

voluntate, studio populi Romani, consilio et imperio et felicitate L. Sullae gesta esse intellego. Quod animadversum est in eos, qui contra omni ratione pugnarunt, non debeo reprehendere; quod viris fortibus, quorum opera eximia in rebus gerendis existitit, honos habitus est, laudo. Quae ut fierent, idcirco pugnatum esse arbitror meque in eo studio partium fuisse confiteor. Sin autem id actum est et idcirco arma sumpta sunt, ut homines postremi pecuniis alienis locupletarentur et in fortunas unius cuiusque impetum facerent, et id non modo re prohibere non licet, sed ne verbis quidem vituperare, tum vero isto bello non recreatus neque restitutus, sed subactus oppressusque populus Romanus est. Verum longe aliter est; nihil horum est, iudices. Non modo non laedetur causa nobilitatis, si istis hominibus resistetis, verum etiam ornabitur. Etenim qui XLVIII
haec vituperare volunt, Chrysogonum tantum posse queruntur; qui laudare volunt, concessum ei non esse commemorant. Ac iam nihil est, quod quisquam aut tam stultus aut tam improbus sit, qui dicat: 'Vellem quidem liceret; hoc dixissem'. Dicas licet. 'Hoc fecissem'. Facias licet; nemo prohibet. 'Hoc decrevissem'. Decerne, modo recte; omnes adprobabunt. 'Hoc iudicassem'. Laudabunt omnes, si recte et ordine iudicaris. Dum necesse erat resque ipsa

---

10. *studio*, volgens den wensch.
11. *felicitate*, cf. c. 8, 19.
12. *animadversum est*, nl. door de proscripties.
contra ... pugnarunt, cf. pro Quinct. 47: cum qui contra pugnent video.
13. *reprehendere*, zijn ware meening spreekt Cicero uit in Off. II. 27: „secuta est honestam causam non honesta victoria; est enim ausus dicere (sc. Sulla), hasta posita cum bona in foro venderet et bonorum virorum et locupletium et certe civium „praedam se suam vendere".
viris fortibus, nl. de soldaten van Sulla.
16. *studio partium*, partijstrijd.
17. *homines postremi* = de geringste en slechtste, w. o. vrijgelaten slaven.
24. *ornabitur*, zal tot aanzien gebracht worden.
XLVIII. 2. *haec*, den tegenwoordigen toestand.
4. *nihil est quod quisquam*, vert.: niemand heeft reden om.
5. *improbus*, onbeschaamd.
6. *dixissem*, hier voor in te voegen: dan.
7. *decrevissem*, met de woorden *censeo* of *decerno* leidt de senator zijn voorstel of conclusie in.
8. *iudicassem*, sc. als rechter.

cogebat, unus omnia poterat; qui posteaquam magistratus creavit legesque constituit, sua cuique procuratio auctoritasque est restituta. Quam si retinere volunt ii, qui reciperarunt, in perpetuum poterunt optinere; sin has caedes et rapinas et hos tantos tamque profusos sumptus aut facient aut approbabunt — nolo in eos gravius quicquam ne ominis quidem causa dicere, unum hoc dico: nostri isti nobiles nisi vigilantes et boni et fortes et misericordes erunt, iis hominibus, in quibus haec erunt, ornamenta sua concedant necesse est. Quapropter desinant aliquando dicere male aliquem locutum esse, si qui vere ac libere locutus sit, desinant suam causam cum Chrysogono communicare, desinant, si ille laesus sit, de se aliquid detractum arbitrari, videant, ne turpe miserumque sit eos, qui equestrem splendorem pati non potuerunt, servi nequissimi dominationem ferre posse. Quae quidem dominatio, iudices, in aliis rebus

---

10. *omnia poterat*, had de geheele macht in handen.

11. *creavit* = heeft laten kiezen. Hoewel Sulla in het jaar 82 tot dictator was gekozen, bepaalde hij, dat voor het volgend jaar weer consuls zouden gekozen worden; *leges*, de z. g. *leges Corneliae*, de voornaamste bepalingen waren o. a.: iemand, die trib. plebis was geweest, zou geen verdere ambten mogen bekleeden; de senaat zou bestaan uit 600 leden, om dit regeeringslichaam voltallig te houden, zouden jaarlijks 20 quaestoren gekozen worden, die na afloop van hun ambtsjaar zitting zouden nemen; 't aantal praetoren werd gebracht op 8, de crim. rechtspraak werd aan den senaat gegeven.

procuratio, werkkring.

14. *profusos sumptus*, cf. c. 46, 20.

15. *approbabunt — nolo*, voorbeeld van de z. g. *ἀποσιώπησις*, voor nolo te denken: dan is het al heel erg, maar ...

16. *unum hoc*, vert.: slechts dit eene.

18. *haec* = hae virtutes, *ornamenta* = onderscheidingen, zoo b. v. de rechtspraak.

19. *necesse est*, werkelijk werd in 70 v. C. door de lex Aurelia de rechtspraak onder senatores, equites en tribuni aerarii verdeeld.

20. *male locutum esse*, i. p. v. maledixisse, hetwelk vermeden is met het oog op het voorafgaande dicere.

21. *causam cum Chrysogono*, i. p. v. causam cum Chrysogoni causa.

23. *videant ne* = caveant ne.

equestrem splendorem = equestris ordinis splendorem; de census voor den ridderstand bedroeg 400.000 sest.; de publicani, de pachters der staatsinkomsten, behoorden tot den ordo equester; in de burgeroorlogen stonden de equites voor het meerendeel aan de zijde van Marius en de zijnen, om hen te straffen ontnam Sulla hun de bevoegdheid als iudex op te treden.

24. *servi*, i. p. v. liberti (= Chrysogoni).

25. *in illis rebus*, nl. de proscripties.

antea versabatur, nunc vero quam viam munitet et quo iter adfectet, videtis, ad fidem, ad ius iurandum, ad iudicia vestra, ad id, quod solum prope in civitate sincerum sanctumque restat. Hicne etiam sese putat aliquid posse Chrysogonus? hic etiam potens esse vult? O rem miseram atque acerbam! Neque mehercules hoc indigne fero, quod verear, ne quid possit, verum quod ausus est, quod speravit sese apud tales viros aliquid posse ad perniciem innocentis, id ipsum queror. Idcircone experrecta nobilitas armis atque XLIX ferro rem publicam reciperavit, ut ad libidinem suam liberti servolique nobilium bona fortunasque nostras vexare possent? Si id actum est, fateor me errasse, qui hoc maluerim, fateor insanisse, qui cum illis senserim; tametsi inermis, iudices, sensi. Sin autem victoria nobilium ornamento atque emolumento rei publicae populoque Romano debet esse, tum vero optimo et nobilissimo cuique meam orationem gratissimam esse oportet. Quodsi quis est, qui et se et causam laedi putet, cum Chrysogonus vituperetur, is causam ignorat, se ipsum probe novit; causa enim splendidior fiet, si nequissimo cuique resistetur, ille improbissimus Chrysogoni fautor, qui sibi cum illo rationem communicatam putat, laeditur, cum ab hoc splendore causae separatur.

Verum haec omnis oratio, ut iam ante dixi, mea est,

---

26. *munitet*, intens. van munio = zich banen.
27. *iter adfectet*, een weg inslaan.
ius iurandum, cf. c. 3, 16.
32. *quid possit*, vert.: werkelijk invloed heeft.
ausus est, vul aan: een onschuldige aan te klagen.
XLIX. 2. *rem publicam* = de regeering, cf. Sall. Cat. 11: sed postquam L. Sulla armis recepta re publica bonis initiis malos eventus habuit, *ad libidinem*, cf. c. 19, 22.
3. *servoli*, h. l. het deminutivum gebr. om de verachting uit te drukken.
4. *hoc* = victoriam nobilium.
9. *quodsi quis*, de volgende woorden zijn een verdere uitweiding van c. 48 begin.
10. *causam*, partij.
11. *splendidior fiet* = ornabitur (c. 47, 24).
13. *sibi rationem communicatam putat*, meent gemeenschappelijk belang te hebben met.

Peroratio (c. 49, 15 — einde v. d. rede).

15. *ut ante dixi*, cf. c. 44, 23 e. q. q. s.).
mea est, Cic. herhaalt nogmaals, dat alle eventueele gevolgen van zijn vrijmoedigheid voor zijn eigen rekening zijn, en deze niet zijn cliënt mogen aangerekend worden.

qua me uti res publica et dolor meus et istorum iniuria coëgit; Sex. Roscius horum nihil indignum putat, neminem accusat, nihil de suo patrimonio queritur; putat homo imperitus morum, agricola et rusticus, ista omnia, quae vos per Sullam gesta esse dicitis, more, lege, iure gentium facta; culpa liberatus et crimine nefario solutus cupit a vobis discedere; si hac indigna suspicione careat, animo aequo se carere suis omnibus commodis dicit; rogat oratque te, Chrysogone, si nihil de patris fortunis amplissimis in suam rem convertit, si nulla in re te fraudavit, si tibi optima fide sua omnia concessit, adnumeravit, adpendit, si vestitum, quo ipse tectus erat, anulumque de digito suum tibi tradidit, si ex omnibus rebus se ipsum nudum neque praeterea quicquam excepit, ut sibi per te liceat
L innocenti amicorum opibus vitam in egestate degere. Praedia mea tu possides, ego aliena misericordia vivo; concedo, et quod animus aequus est, et quia necesse est. Mea domus tibi patet, mihi clausa est; fero. Familia mea maxima tu uteris, ego servum habeo nullum; patior et ferendum puto. Quid vis amplius? quid insequeris, quid oppugnas? qua in re tuam voluntatem laedi a me putas? ubi tuis commodis officio? quid tibi obsto? Si spoliorum causa vis hominem occidere, spoliasti; quid quaeris amplius? si inimicitiarum, quae sunt tibi inimicitiae cum eo, cuius ante praedia possedisti, quam ipsum cognovisti? si metus, ab eone aliquid metuis, quem vides ipsum ab se tam atrocem iniuriam

---

16. *res publica*, h. l. = het belang van den staat.

19. *imperitus morum*, zonder levenservaring = ignarus rerum. (Phil. II, 37).

22. *discedere*, wordt gebr. van aangeklaagden die vrijgesproken worden, vgl. ons: vrij uitgaan.

careat ... caret, cf. c. 2, 1.

25. *in suam rem convertit*, cf. c. 39, 23.

26. *optima fide* = eerlijk en oprecht.

27. *anulum*, iedere vrije Rom. burger droeg een zegelring, de gewone burgers een ijzeren, de senatores en equites een gouden; het afgeven van dien ring beteekent het afstand doen van alle familierechten en familieaanspraken.

29. *excepit*, voor zich een voorbehoud heeft gemaakt.

L. 1. *praedia mea ... mea domus*, cf. c. 11, 24.

4. *familia*, cf. c. 46, 13.

8. *hominem occidere*, vert.: een moord begaan.

10. *inimicitiarum*, sc. causa; evenzoo het volgende *metus*.

12. *atrocem iniuriam* = een schreeuwend onrecht.

propulsare non posse? sin, quod bona, quae *Sex.* Rosci fuerunt, tua facta sunt, idcirco hunc illius filium studes perdere, nonne ostendis id te vereri, quod praeter ceteros tu metuere non debeas, ne quando liberis proscriptorum bona patria reddantur?

Facis iniuriam, Chrysogone, si maiorem spem emptionis tuae in huius exitio ponis quam in iis rebus, quas L. Sulla gessit. Quodsi tibi causa nulla est, cur hunc miserum tanta calamitate adfici velis, si tibi omnia sua praeter animam tradidit nec sibi quicquam paternum ne monumenti quidem causa clam reservavit, per deos immortales, quae ista tanta crudelitas est, quae tam fera immanisque natura? Quis umquam praedo fuit tam nefarius, quis pirata tam barbarus, ut, cum integram praedam sine sanguine habere posset, cruenta spolia detrahere mallet? Scis hunc nihil habere, nihil audere, nihil posse, nihil umquam contra rem tuam cogitasse, et tamen oppugnas eum, quem neque metuere potes neque odisse debes nec quicquam iam habere reliqui vides, quod ei detrahere possis; nisi hoc indignum putas, quod vestitum sedere in iudicio vides, quem tu e patrimonio tamquam e naufragio nudum expulisti. Quasi vero nescias hunc et ali et vestiri a Caecilia [Balearici filia, Nepotis sorore], spectatissima femina, quae cum patrem

---

15. *praeter ceteros non,* h. l. = minder dan de overigen = gij het minst.
16. *debeas,* nl. als gunsteling van Sulla.
ne = nl. dat.
18. *emptionis tuae,* in het kort voor: op de voortdurende geldigheid van den koop; *in iis rebus quas . . .* Cic. bedoelt, dat het niet te verwachten is, dat de wetten van Sulla binnen korten tijd zullen afgeschaft worden; zoo had deze o. a. bepaald, dat èn zoons èn kleinzoons van vogelvrijverklaarden nooit eenig recht zouden hebben op de verbeurdverklaarde goederen.
21. *omnia sua praeter animam,* cf. Sall. Cat. 20, 13: „denique quid reliqui habemus praeter miseram animam”.
22. *paternum,* cf. c. 9, 6; *monumenti causa* = als aandenken.
23. *ista,* van uw kant.
26. *sine sanguine,* zonder bloedvergieten.
28. *nihil audere,* nl. om zijn eigendom terug te krijgen.
contra rem tuam = contra commodum tuum.
30. *potes . . . debes . . . vides,* cf. c. 3, 4.
31. *nisi* = nisi forte.
34. *Caeciliae,* cf. c. 10, 3.
35. *spectatissima* = probatissima.

clarissimum, amplissimos patruos, ornatissimum fratrem haberet, tamen, cum esset mulier, virtute perfecit, ut, quanto honore ipsa ex illorum dignitate adficeretur, non minora illis ornamenta ex sua laude redderet.

LI An, quod diligenter defenditur, id tibi indignum facinus videtur? Mihi crede, si pro patris huius hospitiis et gratia vellent omnes huic hospites adesse et auderent libere defendere, satis copiose defenderetur; sin autem pro magnitudine iniuriae proque eo, quod summa res publica in huius periculo temptatur, haec omnes vindicarent, consistere mehercule vobis isto in loco non liceret. Nunc ita defenditur, non sane ut moleste ferre adversarii debeant, neque ut se potentia superari putent. Quae domi gerenda sunt, ea per Caeciliam transiguntur, fori iudiciique rationem *M.* Messalla, ut videtis, iudices, suscepit; qui si iam satis aetatis ac roboris haberet, ipse pro Sex. Roscio diceret; quoniam ad dicendum impedimento est aetas et pudor, qui ornat aetatem, causam mihi tradidit, quem sua causa cupere ac debere intellegebat, ipse assiduitate, consilio, auctoritate, diligentia perfecit, ut Sex. Rosci vita erepta de manibus sectorum sententiis iudicum permitteretur. Nimirum, iudi-

---

36. *patruos*, indien de voorgestelde lezing de juiste is (vgl. c. 10, 3) waren haar ooms: L. Metellus Diadematus, consul in 117 v. C., M. Metellus, consul in 115 v. C., C. Metellus Caprarius, consul in 113 v. C.

37. *cum esset mulier*, de nadruk valt op mulier.

virtute, vert.: **mannelijkheid**.

38. *non minora*, **men verwacht na** quanto: tanta ornamenta.

LI. 3. *hospites*, **de hospites** v. d. vader waren ook die van den zoon.

4. *copiose*, nl. door een groot aantal patroni en advocati.

5. *pro eo quod* = dewijl.

summa res publica, een zeer gewichtig belang v. d. staat, *periculo*, cf. c. 30, 25.

7. *nunc* = nunc vero.

9. *potentia*, overmacht.

quae domi gerenda sunt, vert.: zijn huiselijke aangelegenheden.

10. *transiguntur*, worden bezorgd; *fori iudiciique rationem* = res in foro gerendas.

M. Messalla, men vermoedt, dat bedoeld wordt Messalla, die in 53 v. C. consul is geweest; deze zou dus ten tijde van onze rede ongeveer 16 jaar zijn geweest.

13. *aetas et pudor* = jeugdige schuchterheid.

14. *sua causa cupere*, cupere (of velle) alicuius causa = cupere alicui = iemand genegen zijn; *debere alicui*, iemand verplicht en dankbaar zijn.

15. *assiduitate* = onophoudelijke deelname (aan het vooronderzoek).

ces, pro hac nobilitate pars maxima civitatis in armis fuit; haec acta res est, ut ii nobiles restituerentur in civitatem, qui hoc facerent, quod facere Messallam videtis, qui caput innocentis defenderent, qui iniuriae resisterent, qui, quantum possent, in salute alterius quam in exitio mallent ostendere; quod si omnes, qui eodem loco nati sunt, facerent, et res publica ex illis et ipsi ex invidia minus laborarent.

LII Verum si a Chrysogono, iudices, non impetramus, ut pecunia nostra contentus sit, vitam ne petat, si ille adduci non potest, ut, cum ademerit nobis omnia, quae nostra erant propria, ne lucem quoque hanc, quae communis est, eripere cupiat, si non satis habet avaritiam suam pecunia explere, nisi etiam crudelitati sanguis praebitus sit, unum perfugium, iudices, una spes reliqua est Sex. Roscio, eadem quae rei publicae, vestra pristina bonitas et misericordia. Quae si manet, salvi etiam nunc esse possumus; sin ea crudelitas, quae hoc tempore in re publica versata est, vestros quoque animos (id quod fieri profecto non potest) duriores acerbioresque reddidit, actum est, iudices; inter feras satius est aetatem degere quam in hac tanta immanitate versari. Ad eamne rem vos reservati estis, ad eamne rem delecti, ut eos condemnaretis, quos sectores ac sicarii iugulare non potuissent? Solent hoc boni imperatores facere, cum proelium committunt, ut in eo loco, quo fugam hostium fore arbitrentur, milites collocent, in quos, si qui ex acie fugerint, de improviso incidant. Nimirum similiter

---

19. *haec acta res est* = id egerunt.

in civitatem; in hun burgerlijke rechten; een groot aantal nobiles was door Marius en Cinna verdreven.

22. *quantum possent*, vert.: hun macht.

23. *eodem loco*, nl. de stand der nobiles.

LII. 2. *pecunia ... vitam*, cf. c. 3, 2.

5. *si non satis ... nisi etiam*, cf. c. 17, 18: ut parum miseriae sit ... nisi etiam.

8. *pristina*, vroeger (bewezen).

9. *manet* = nog over zijn.

12. *duriores acerbioresque*, vert.: hardvochtig en verbitterd; *actum est* (de nobis) = het is (met ons) gedaan.

13. *immanitate*, abstr. i. p. v. concr. = onmenschen, cf. Phil. 5, 37: non solum cum exercitu suo sed etiam cum omni immanitate barbariae.

15. *delecti*, cf. c. 3, 19.

arbitrantur isti bonorum emptores vos hic, tales viros, sedere, qui excipiatis eos, qui de suis manibus effugerint. Di prohibeant, iudices, ne hoc, quod maiores consilium publicum vocari voluerunt, praesidium sectorum existimetur! §152 An vero, iudices, vos non intellegitis nihil aliud agi, nisi ut proscriptorum liberi quavis ratione tollantur, et eius rei initium in vestro iure iurando atque in Sex. Rosci periculo quaeri? Dubiumne est, ad quem maleficium pertineat, cum videatis ex altera parte sectorem, inimicum, sicarium eundemque accusatorem hoc tempore, ex altera parte egentem, probatum suis filium, in quo non modo culpa nulla, sed ne suspicio quidem potuit consistere? Numquid hic aliud videtis obstare *Sex.* Roscio, nisi quod patris bona venierunt?

§153 LIII Quodsi id vos suscipitis et ad eam rem operam vestram profitemini, si idcirco sedetis, ut ad vos adducantur eorum liberi, quorum bona venierunt, cavete, per deos immortales, iudices, ne nova et multo crudelior per vos proscriptio instaurata esse videatur. Illam priorem, quae facta est in eos, qui arma capere potuerunt, tamen senatus suscipere noluit, ne quid acrius, quam more maiorum comparatum est, publico consilio factum videretur, hanc vero, quae ad

---

21. *excipiatis*, excipere, uitdr. uit de militaire- en jachttaal genomen, cf. Caes. B. G. VI, 35, 6 = multos ex fuga dispersos excipiunt = opvangen.

23. *consilium publicum*, eigenlijk is dit een benaming van den senaat, hier echter van het college van rechters, als plaatsvervangers van het volk en het publiek belang nl. bij een iudicium publicum.

26. *iure iurando*, cf. c. 3, 16; *periculo*, cf. c. 30, 25.

27. *quaeri*, vert.: men tracht te zoeken.

29. *accusatorem*, bedoeld is T. Roscius Magnus.

30. *probatum*, geliefd bij.

31. *consistere*, op iemand rusten.

LIII. 1. *quodsi id*, de redenaar gaat terug tot c. 52, 26.

operam, vert.: medewerking.

2. *sedetis* = (hier) zit.

6. *arma capere potuerunt*, dus mannen waren, in tegenstelling met de liberi en infantes pueri.

suscipere, de proscripties waren een gevolg van de lex de proscriptione van Sulla, de senaat echter verleende hierbij niet zijn medewerking.

7. *more maiorum*, volgens de aloude wetsbepalingen konden de comitia centuriata slechts in hoogste instantie over het leven van Rom. burgers een oordeel vellen (de capite civis nisi per comitiatum maximum ne ferunto, lex XII tab.).

8. *publico consilio*, h. l. van den senaat.

Zie pro Sestio 65
Sall. Cat. c. 51 § 22 en 40

eorum liberos atque ad infantium puerorum incunabula pertinet, nisi hoc iudicio a vobis reicitis et aspernamini, videte, per deos immortales, quem in locum rem publicam perventuram putetis!

Homines sapientes et ista auctoritate et potestate praeditos, qua vos estis, ex quibus rebus maxime res publica laborat, iis maxime mederi convenit. Vestrum nemo est, quin intellegat populum Romanum, qui quondam in hostes lenissimus existimabatur, hoc tempore domestica crudelitate laborare. Hanc tollite ex civitate, iudices, hanc pati nolite diutius in hac re publica versari; quae non modo id habet in se mali, quod tot cives atrocissime sustulit, verum etiam hominibus lenissimis ademit misericordiam consuetudine incommodorum. Nam cum omnibus horis aliquid atrociter fieri videmns aut audimus, etiam qui natura mitissimi sumus, assiduitate molestiarum sensum omnem humanitatis ex animis amittimus.

---

9. *infantium puerorum incunabula*, vert.: zuigelingen in de wieg.
10. *reicitis et aspernamini*, vert.: nadrukkelijk van de hand wijst.
11. *quem in locum . . . putetis*, vert.: wat er van den staat *moet* terecht komen.
17. *lenissimus*, de Rom. noemen vaak lenitas, mansuetudo en clementia nationaal-Romeinsche deugden, cf. Verr. V, 115; Liv. 3, 2, 5; Sall. Cat. 51, 5.
domestica = in cives.
22. *omnibus horis*, cf. Cat. M. 74: mortem omnibus horis impendentem timens qui poterit animo consistere. = ieder oogenblik.
24. *assiduitate molestiarum* = door de voortdurende ongelegenheden.
humanitatis = voor menschelijkheid.